

**ARTISTIEK MASTERPLAN
VLOETHEMVELD**

Rudy J. Luijters
i.s.m. Léonie Jacqmin
Voorjaar 2024

*

COLOFON

Opdrachtgevers

Gemeente Zedelgem
Gemeente Jabbeke

Eva Vanhuyse

Agentschap voor Natuur en Bos

Hannah Van Nieuwenhuyse
Stijn Deruyter

Vlaamse Land Maatschappij

Elisabeth van Besien
Thomas Allemeersch

In samenwerking met

Platform Kunst in Opdracht

Katrien Laenen
Laureline Soubry

Curator

Rudy J. Luijters
i.s.m. Léonie Jacqmin

Teksten

Rudy J. Luijters

Afbeeldingen

Fotografie Vloethemveld: Rudy J. Luijters / Léonie Jacqmin
Tekeningen Vloethemveld: Léonie Jacqmin
Foto *Guernica de la Ecologia*, Natascha Libbert
Referentiebeelden kunstwerken van diverse websites

Met nadrukkelijk dank aan

Koen Maertens (huidig boswachter)
Luc Decat (voormalig boswachter)
Ludo Van Meulebrouck (voorzitter Historisch Wetenschappelijk Comité Vloethemveld)
Kris D'hont (gids)
Marc Merckx (voorzitter vzw Vloethemveld)
Ruth Kindt (historica, onderzoeker)

*

INHOUDSOPGAVE

5	Inleiding
	I. Opdracht Artistiek Masterplan
9	Voorgeschiedenis
9	Startnota Kunst in Vloethemveld
	II. Methode en onderzoeksfases
13	Basisconcept
13	Verkenning
13	Inventarisatie
15	Kennisdeling
	III. Opmaak Artistiek Masterplan Vloethemveld
19	Artistiek programma
21	Erfgoed: natuur, cultuur en kunst
21	Dark Heritage
	IV. Uitgangspunten
25	Het primaat van de natuur
25	Onvoorwaardelijk respect voor het erfgoed
25	De kunst zal voornamelijk discreet aanwezig zijn
27	Samenhang
	V. Praktische richtlijnen
31	Kunst, documentatie, vormgeving, illustratie
33	Integrale toegankelijkheid
33	Het vermijden van culturele toe-eigening
33	Vloethemveld als verzameling van materialen en gemeenschappen
35	Leidraad selectie kunstenaars
35	Aandacht voor natuur
35	Procedure
37	Behoud en beheer
37	Curator
	VI. Onderwerpen: verhalen, kwaliteiten van het gebied
41	Erfgoed; gebouwde en landschappelijke elementen
41	Landschapstypologieën
43	Behoud van biodiversiteit
43	Gemeenschappelijke verantwoordelijkheid
43	Suggesties artistieke benaderingen
	VII. Aanleidingen
51	Algemeen
51	Barakken op langere termijn, festivals, tentoonstellingen
53	Aanleidingen
54	1. Twee barakken in de barakkenstraat
56	2. Uitkijkpunt en houten oversteek over aarden wallen
58	3. Restauratie wachtlokalen WC5
60	4. Restauratie en inrichting heidehut
62	5. Twee wachthuisjes wb7 en wd1
64	6. Hondenkennel
66	7. Drie nissenhutten
68	8. Vossenbarm
70	9. Speelbos en natuuroase
72	10. Padenstructuur en looplijnen weergeven
74	11. Landmark

*

INLEIDING

Afbeelding voorzijde: *Guernica de la Ecologia*, Claudy Jongstra, 2022
(schapenwol en plantaardige pigmenten, 3,49 x 7,76 m, de afmetingen van de *Guernica* van Picasso) © Natascha Libbert

Artistiek Masterplan

Het voorliggende Artistiek Masterplan is bedoeld als handleiding bij het gehele proces van het realiseren van ingrepen die het cultureel erfgoed, met de creatieve sporen van krijgsgevangenen op de site van Vloethemveld als aanleiding, op een artistieke manier verbinden met het bijzondere karakter van dit natuurgebied met hoge natuurwaarde (Natura 2000). Een veelheid van aspecten komt daarbij aan de orde, van het beschrijven van de kwaliteiten van het gebied en de specifieke locaties, de selectie van kunstenaars, het bieden van oriëntaties en een aanzet van de opdrachtschrijving, tot aan voorstellen voor realisatie en richtlijnen voor beheer.

De nota is onderverdeeld in zes hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk behandelt kort de achtergrond, de motieven en de ontwikkeling van dit Artistiek Masterplan. Hoofdstuk II werpt licht op de bredere culturele en artistieke context waarbinnen Vloethemveld zich bevindt. Het derde hoofdstuk beschrijft de methode en de onderzoeksfases van de ontwikkeling van het masterplan. In hoofdstuk IV worden de algemene uitgangspunten en principes opgelijst, brede richtlijnen en de waarden die ten grondslag liggen aan het artistiek programma. Er valt de grondtoon te beluisteren van de artistieke processen die moeten leiden tot de realisatie van kunstwerken, waarin rekening wordt gehouden met de verschillende belanghebbenden: de bezoekers, de professionals (zowel beleidsmakers als de mensen die kennis delen, beheerders, gidsen...) en de meer-dan-mens-wereld.

Hoofdstuk V geeft vervolgens de meer praktische richtlijnen met betrekking tot zowel inhoudelijke als materiële aspecten van kunst opdrachten, waaronder toegankelijkheid, materiaalgebruik, selectieprocedure en beheer.

Het zesde hoofdstuk beschrijft de specifieke kwaliteiten van Vloethemveld en ontsluit enkele van de vele verhalen die recht zouden kunnen doen aan de uitzonderlijke geschiedenis van het domein. Het zijn de impliciete, onderliggende verhaallijnen die binnen de aanleidingen aan het licht gebracht kunnen worden.

Hoofdstuk VII tenslotte behandelt de concrete aanleidingen zoals opgelijst door de opdrachtgever, met haar initiële verwachtingen. Elke opgave wordt beschreven in het licht van de specifieke kenmerken van de plek – ruimtelijkheid, toegankelijkheid, geschiedenis en gebruik – en de wenselijkheid van een kunst opdracht of een andere artistieke benadering. Dat perspectief wordt in de meeste gevallen aangevuld met de namen van een aantal kunstenaars waarvan het werk aanleiding geeft tot een mogelijk interessante bijdrage. Het hoofdstuk besluit met een faseringsvoorstel, mede op grond van een prioriteitenlijst van de opdrachtgever.

I
OPDRACHT ARTISTIEK MASTERPLAN

natte zone

de barakkenstraat

Voorgeschiedenis

Het Agentschap Natuur & Bos, Vloethemveld, de Vlaamse Landmaatschappij, de gemeente Zedelgem en de gemeente Jabbeke werken samen aan de publiekswerking, het onthaal en het beheer van Vloethemveld. De basis daarvoor vormt het Onthaalplan en Bestemmingsplan (goedgekeurd door Onroerend Erfgoed). Stille, natuur en erfgoed staan in die samenwerking centraal. Er werd door de partners expliciet gekozen om kunst een plek te geven in Vloethemveld. Daartoe werd op zoek gegaan naar een artistieke visie en creatieve ideeën om de identiteit van de site in verschillende gradaties van publieke toegankelijkheid te versterken. Dit heeft geleid tot de opdracht voor de opmaak van een basisconcept voor een Artistiek Masterplan Vloethemveld in uitvoering van het onthaalplan voor het gebied. De eerste fase daarvan bestond uit het selecteren van een curator op grond van een voorgesteld basisconcept. Selectie leidde tot gunning van de tweede fase: de uitwerking van het basisconcept tot een Artistiek Masterplan Vloethemveld waarin concreet moet worden aangegeven hoe het culturele erfgoed verbonden kan worden met de natuurwaarden van het gebied door een programma dat vertrekt vanuit de kunsten. De kunstwerken die de krijgsgevangenen in de periode '44-'46 maakten, vormden daarvoor een eerste aanleiding, waarbij direct ook een link werd gelegd naar het verleden van de site.

Startnota Kunst in Vloethemveld

Aan de opdracht voor een artistiek masterplan ging de Startnota Kunst in Vloethemveld vooraf. Opgesteld in 2020 in functie van overleg met de eerder genoemde partners en toerisme Vlaanderen, kwam het streven naar voren om kunst en kunstactiviteiten in het Vloethemveld een plek te geven in de publiekswerking - binnen de draagkracht en met een link naar natuur en erfgoed - waarbij kunst als motor voor beleving, dialoog en ontmoeting wordt gezien. Naast een inventarisatie van reeds uitgevoerde realisaties van wat artistieke elementen genoemd worden, werden er een drietal projecten voorzien in het ontwerpdocument die al waren gebudgetteerd: een wagon voor het onthaalplein, een beleefpad en onthaalbaken op de percelen aan de kant van Jabbeke. Inmiddels hebben zich daarbij ontwikkelingen voorgedaan die in het betreffende hoofdstuk van dit masterplan aan de orde komen. Voorts werden in die startnota min of meer concrete plannen voorgesteld of werden er potenties gezien voor een artistieke interpretatie van de padenstructuur in Kamp Vloethemveld en de onthaalzone. Er werden in de plannen specifieke locaties aangeduid om kunst en natuur met elkaar te verweven. In totaal ging het om een dertiental potentiële aanleidingen. Na gesprekken en overleg met de projectleiders in de periode na de gunning - van april tot december 2023 - bleken een aantal aanleidingen niet langer relevant. We behandelen alle nog actuele aanleidingen en de ontwikkelingen daarvan in hoofdstuk VII.

II METHODE EN ONDERZOEKSFASES

op pad met de boswachter

twee van de drie soorten heide: Rode dophei en Struikhei

Het onderzoek om tot dit masterplan te komen omvatte het systematisch verzamelen en analyseren van de noodzakelijke gegevens van de staat en het gebruik van de site. Het streven was dieper inzicht te krijgen in de patronen en processen binnen het gebied. Leidend waren daarbij de ecologische, de historische en sociaal-culturele aspecten. Het uiteindelijke doel van het onderzoek is het creëren van een basis voor het proces van realisatie van relevante kunstwerken die binnen de gegeven uitgangspunten kunnen worden ontwikkeld en gedragen. Het onderzoek kende verschillende fases.

Basisconcept

In het Basisconcept Artistiek Masterplan, opgemaakt in februari 2023, werden de elementen beschreven die voor het definitieve masterplan het meest wezenlijk zijn en daarin dienden te worden uitgewerkt. Derhalve keren die elementen in dit masterplan terug, nu toegespitst op de actuele situatie, en gevoed door literatuuronderzoek en verder gesprekken met derden.

Verkenning

De eerste stap was het grondig verkennen van Vloethemveld door literatuuronderzoek het (her)lezen van relevante documenten en nota's en door in het veld te wandelen, te observeren, te fotograferen, te ruiken en te luisteren. De complexiteit van de site werd vanaf de eerste kennismaking duidelijk. We kwamen ogen en oren tekort: de lange geschiedenis van woestegrond tot voedselleverancier van het Sint-Janshospitaal, het droogleggen van de visvijvers voor bosaanplant en de op dit moment drie wezenlijk onderscheiden zones – stiltegebied, kamp Vloethemveld en het openbaar bos- en natuurgebied – het beschermd landschap vormend dat met zijn unieke flora en fauna en zeven verschillende habitats tot Europese topnatuur behoort. Daarbij het uitzonderlijke, deels nog zichtbare militaire verleden en de dynamiek rond het onthaalplein en de verdere ruimtelijke kwaliteiten van het bos en natuurgebied, de waterpartijen, de dreven, de houtkanten en graslanden, de heide, de barakkenstraat...Dat alles, nog zonder of met slechts enkele kunstwerken, leidde al tot een bijzonder intense ervaring.

Inventarisatie

Na verkenning van het terrein vond regelmatig overleg plaats met de opdrachtgevers Agentschap voor Natuur en Bos, de gemeente Zedelgem, de gemeente Jabbeke en met de vertegenwoordiger van de VLM en het platform Kunst in Opdracht van de Vlaamse overheid. Ook werd gesproken met gidsen, boswachters en andere betrokkenen. Begin oktober 2023 werd de stand van zaken opgemaakt met betrekking tot de zich ontwikkelende eisen, wensen en ideeën voor de 13 initiële aanleidingen voor de kunstopdrachten. Niet het specifiek aanduiden van locaties voor eventuele kunstwerken, maar kwaliteiten en elementen van het landschap en het erfgoed die mogelijkheden bieden of om versterking vragen, konden daarmee in kaart worden gebracht. De mate van toegankelijkheid was daarbij een aandachtspunt. Sommige aanleidingen bevinden zich op het vrij toegankelijke deel van de site, andere in Kamp Vloethemveld, dat slechts bezocht kan worden met een gids. Hoewel op de langere termijn verschuivingen zouden kunnen plaatsvinden, is die actuele mate van toegankelijkheid op dit moment mede richtinggevend voor een kunstopdracht. Ook aandacht voor de verschillende landschappelijke kwaliteiten – bos, heidesoorten, fauna, vogelgeluiden, water, stilte – werden meegewogen. Uit de aanvankelijke lijst van aanleidingen vielen er enkele af en kwam er een nieuwe aanleiding bij. Ook hier bleek door voortschrijdend inzicht in de betekenis van de plek of de fysieke staat van het object dat enkele inhoudelijke overwegingen niet langer relevant waren.

rondleiding met Kris D'hondt, december 2023

Kennisdeling

Op 17 oktober 2023 vond een bijeenkomst plaats met betrokken partijen: opdrachtgevers, gidsen, vrijwilligers en andere belangstellenden. Enerzijds om het gehoor te informeren over de mogelijkheden van kunst in de publieke ruimte en de relatie tot landschap en ecologie in brede zin. Anderzijds om al enig inzicht te geven in de uitgangspunten en de ontwikkeling van het masterplan met het oog op eventuele feedback. In de vragenronde kwamen inderdaad relevante reacties naar voren en we verwerkten deze in dit masterplan. (Onder meer kwesties rond de inhoud van de verhalen, aandacht voor het individuele leed van de krijgsgevangenen, aandacht voor de geschiedenis van Vloethemveld buiten de oorlogsjaren – met name ook de relatie met Brugge – en de procedure rond de selectie van kunstenaars.) Op initiatief van gids Kris D'hondt werd nadien een wandeling gemaakt langs de plekken waar kunstopdrachten waren voorgesteld. Dit leverde aanvullende inzichten op (en ook correcties op een aantal eerdere aannames).

III OPMAAK ARTISTIEK MASTERPLAN VLOETHEMVELD

heide op een merlon

de open plek bij de vijvers

Artistiek programma

Het centrale element binnen dit masterplan is uiteraard beeldende kunst. We onderschrijven de relevantie van het streefdoel uit de startnota Kunst in Vloethemveld: 'kunst en kunst-activiteiten in Vloethemveld als cultureel vervolg op de door de krijgsgevangenen gemaakte en achtergelaten kunstwerken'. Waarbij de kunst dus als een vanzelfsprekend en wezenlijk onderdeel van de geschiedenis en toekomst van Vloethemveld wordt gezien. Minder evident is misschien dat wat als (kwaliteitsvolle) kunst wordt ervaren. Zo zijn de door de krijgsgevangenen gemaakte kunstwerken niet van een uitzonderlijke artistieke kwaliteit. Maar wat ons betreft getuigen die werken wel van een kunstzinnig bewustzijn bij uitstek; een bewustzijn dat zich zelfs heeft gemanifesteerd in de miserabele omstandigheden van dat moment en op die plek. Die creatieve impulsen hebben niet steeds geleid tot 'hogere' kunst, maar deden wat ze moesten doen: de verbeelding prikkelen. En daarmee wellicht hoop of troost bieden. De objecten, reliëfs, tekeningen en muurschilderingen, gemaakt met de zeer beperkte materialen die voorhanden waren en wellicht ook met bloed, zweet en tranen, waren gericht op een heel specifiek 'publiek.' De omstandigheden van het krijgsgevangenschap maakten bovendien dat de verbeelding zich met name richtte op 'thuis', de verre, heel andere landschappen en plekken waarnaar zo sterk terug werd verlangd.

Bij het ontwikkelen van het artistiek programma voor Vloethemveld speelt de kunst een geheel andere rol dan de hierboven geschetste. Niet het aanzetten tot verbeelding van een andere plek, in een andere, verleden of toekomstige tijd, maar juist het versterken van het hier en het nu; erfgoed of natuurwaarden en de geschiedenissen waar we niet om heen kunnen, van prehistorie tot wereldoorlog en de zeer actuele klimaatverandering, achteruitgang van biodiversiteit (waaronder ook de dramatische afname van het aantal en soorten insecten) en de vervuiling van bodem en water. Heel recente geschiedenis is die van de corona pandemie (die voor Vloethemveld heeft geresulteerd in een sterk toegenomen bekendheid als wandelgebied). Het spreekt vanzelf dat we ook de actuele geopolitieke ontwikkelingen niet willen of kunnen negeren. De oorlog in Oekraïne doet de tegenstellingen uit de koude oorlog herleven. Door zoveel militair geweld laaien de discussies op over het belang van wapens en munitie en de opslag en levering daarvan. Waarmee een direct verband gelegd kan worden met de geschiedenis van Vloethemveld als munitieopslagplaats. De tot onwaarschijnlijke proporties geïntensiveerde militaire strijd die Israël voert tegen de Palestijnse burgerbevolking in Gaza maakt dan weer dat het debat over dader- en slachtofferschap hoog oploopt.

In de recent uitgesproken Egmont Lezing (april 2024) met als titel 'Tegen het uitwissen: Kunst als reddingsboei' beklemt Brigitte Herremans welke belangrijke rol de kunst kan spelen bij het een plaats geven van geweld en lijden in conflictgebieden. Tegen die brede achtergronden denken we een zinvolle plek aan de kunst te kunnen en moeten geven in Vloethemveld. Overigens zonder de verwachting dat de al aanwezige kunst, noch de nieuw te maken kunstwerken concrete antwoorden zullen kunnen geven op de vragen rond ethische en politieke vraagstukken. Niet in Vloethemveld en niet daarbuiten. Wel biedt hedendaagse kunst talloze mogelijkheden om niet alleen de visuele beleving van de omgeving te versterken maar ook andere zintuigen aan te spreken. Meerdere registers van ervaring, bewustwording en kennisdeling kunnen zo geopend worden. Die kunst zal ruimte kunnen bieden of aandacht kunnen schenken aan mentale en zintuiglijke connecties. Op het niveau van de verbeelding en het bewustzijn worden dan verbindingen mogelijk gemaakt met de geschiedenis én de actualiteit.

relief gemaakt door krijgsgevangene, op dit moment in veel slechtere staat dan op deze foto uit het Gemeentearchief van Zedelgem

nissenhut in verval

En dat voor een breed publiek, jong en oud, lokaal, nationaal en internationaal. Het luisteren naar verhalen, de overdracht van kennis, het proces van sensibiliseren via de verbeelding, het uitdagen om te wandelen, het beleven en bewust worden van de kwaliteiten van de site, dat zijn aspecten waarbij kunstwerken een rol kunnen spelen.

Het binnen die (publieke) context te kunnen werken vereist van de kunstenaars een zekere gevoeligheid en vaardigheid. De nieuwe kunstwerken zullen locatiegebonden moeten zijn (*site specific*), maar niet publiek-specifiek. Er zullen registers aangesproken moeten worden die gewoonlijk buiten het bereik van het domein van natuur- of erfgoedbeheer blijven en waarbij ook het dualisme daarvan in vraag wordt gesteld. En dat kan op veel verschillende manieren. Bij het bespreken van de aanleidingen komt dit verder aan de orde.

Erfgoed: natuur, cultuur en kunst

Het bestaande erfgoed en de daarbinnen ontwikkelde en genestelde natuurwaarden in Vloethemveld maken nu al grote indruk; niet in het minst ook door de relatieve ‘ongereptheid’, de bijzondere flora en fauna, de veelheid aan landschapselementen, het weinig expliciete maar desondanks indringende karakter van de (militaire) geschiedenis, én de stilte... Die kwaliteiten zijn schaars in Vlaanderen, en lijken steeds schaarser te worden. Dit masterplan sluit aan bij de ambities om de kwaliteiten van Vloethemveld te behouden. Door de nadrukkelijke zorg voor natuur en erfgoed en tevens door de druk van bezoekers te beperken kan de site op een kwaliteitsvolle wijze worden ontdekt. De aanwezigheid van kunstwerken kan bijdragen aan een versterkte identiteit en beleving daarvan. Alle genoemde aspecten – natuur, landschap, (militair) erfgoed en kunst – worden gelijkwaardig behandeld, zijn in samenhang én autonoom aanwezig, versterken elkaar en kunnen elkaar in sommige gevallen ook ‘huisvesten’.

Dark Heritage

Hoewel een relatief korte periode in de geschiedenis van Vloethemveld, hebben de oorlogsjaren nadrukkelijk een stempel gedrukt op Vloethemveld, met een heel specifieke impact. Dat de infrastructuur in de vorige eeuw voor munitieopslag en als krijgsgevangenkamp werd gebruikt, vormt op dit moment een belangrijke aantrekkingskracht van de site. Lange tijd niet benoemd of anderszins ‘vergeten’ geraakt, worden overigens nog steeds veel mensen uit de regio verrast door die beladen geschiedenis. Van de makers van de kunstwerken uit de periode van het krijgsgevangenkamp weten we weinig tot niets. Sommige van de werken, met name de tekeningen, laten zich lezen als anekdotisch verslag van het dagelijks leven. Anderen als uitdrukking van een immens verlangen naar ‘thuis’. De miserabele omstandigheden binnen het kamp komen niet expliciet aan de orde, de reden van de aanwezigheid in het gevangenkamp van de makers in het geheel niet. De vraag naar wie de makers precies waren zal steeds boven het achtergebleven werk blijven hangen. Het is onvermijdelijk dat de zoektocht naar antwoorden door blijft gaan, ook al zou dat tot ‘pijnlijke’ conclusies leiden. Het letterlijk en figuurlijk weer op de kaart zetten van dit erfgoed, het selecteren van een bepaalde “geschiedenis” leidt soms tot conflicten. (De controverse rond de ‘Letse Bijenkorf’ in Zedelgem is een voorbeeld waaruit we kunnen leren dat een zorgvuldige omgang met het verleden noodzakelijk is). Het selecteren van een bepaalde geschiedenis sluit tenslotte vaak een andere geschiedenis uit. Ook hier kan hedendaagse kunst een rol spelen. Enerzijds door het zichtbaar maken van een controverse, anderzijds door deze te kanaliseren of te ontmijnen, niet in het minst ook door een transparant ontstaansproces en het creëren van draagvlak.

IV UITGANGSPUNTEN

schapen rond de barakken

wachthuisje dat geen wachthuisje blijkt te zijn...

Als algemene leidraad voor het integreren van kunstwerken in het Vloethemveld werkten we drie uitgangspunten uit op basis van bovenstaande overwegingen, analyses en overleg.

Het primaat van de natuur

‘Natuur’ is een complex begrip. Het Vloethemveld is gedurende talloze eeuwen volledig door mensen gemaakt en is daarmee voor alles een cultuurlandschap. Daarbinnen kunnen natuurlijke processen zich voor een deel spontaan ontwikkelen, maar voor een veel groter deel worden deze bewust gestart, ontwikkeld en in stand gehouden via van tevoren vastgelegde en relatief complexe beheerprogramma’s. Die programma’s krijgen op de golven van de tijd accenten vanuit verschillende motivaties: klimaatdoelstellingen, natuurbehoud, het versterken van biodiversiteit en toerisme, de vraag naar recreatieve natuur en beleefbaar erfgoed.

Gezien het grote belang en de urgentie van het beschermen en het versterken van de biodiversiteit van de natuur die wereldwijd onder enorme druk staat, beoordelen we iedere artistieke ingreep in eerste instantie op grond van de gevolgen voor het landschap, de flora en fauna. Waarbij niet alleen de wettelijke randvoorwaarden moeten worden afgetoetst, maar ook de visie van alle betrokkenen: staf, beheerders en gidsen van Vloethemveld. Slechts als de netto balans geen schade lijkt toe te brengen aan het ‘natuurlijk’ landschap maar net een versterking van de beleving ervan betekent, kan een ingreep plaatsvinden.

Onvoorwaardelijk respect voor het erfgoed

Onder erfgoed verstaan we hier het landschappelijk én bouwkundig erfgoed. Artistieke ingrepen zullen letterlijk en figuurlijk het zicht niet wegnemen op de verschillende historische elementen – architectonisch of landschappelijk – of er anderszins afbreuk aan doen. Respect betekent soms ook dat processen van veroudering of ‘verval’, waarbij een natuurlijke ontwikkelingsgang dominant kan zijn, ruimte kunnen krijgen. En dat suggesties gedaan kunnen worden die zouden kunnen leiden tot keuzes om min of meer recente ingrepen te heroverwegen, eventueel te herzien, te herplaatsen of te verwijderen.

Daarnaast kan een deel van Vloethemveld beschouwd worden als ‘donker’ of ‘dissonant’ erfgoed. De kunstwerken uit de periode ‘44-’46 die, naast de nood aan een totaalvisie op de artistieke ontwikkelingen, mede aanleiding vormden voor dit masterplan, zijn onderdeel van dat meer beladen erfgoed. Respect voor die onderdelen vraagt een specifieke benadering van erfgoed specialisten en in het verlengde daarvan ook van de curator en de kunstenaars. We zullen ons daarvan bewust moeten zijn en van ontwerp tot en met realisatie van kunstintegraties – briefings, opdrachtformulering, ontwerpfase, communicatie – zorgvuldig te werk gaan.

De kunst zal voornamelijk discreet aanwezig zijn

Dat is het vanzelfsprekend resultaat van de eerste twee uitgangspunten waarbij de potenties van de kunstwerken uiteraard onverminderd aanwezig kunnen zijn: drager van de verbeelding, katalysator en versterker van de verschillende verhaallijnen, zonder het landschap of het zicht op dat landschap te domineren. De kunstwerken zullen het landschap niet domineren maar Vloethemveld zal de kunstwerken in zich moeten kunnen opnemen, absorberen.

IV

bijzonder en gevarieerd landschap

Samenhang

Door het op deze wijze formuleren van de uitgangspunten zou misschien de indruk kunnen ontstaan dat we natuur, erfgoed en kunst als afzonderlijke domeinen benaderen. We zouden willen benadrukken dat we integendeel overtuigd zijn van de volstrekte samenhang en wisselwerking tussen die entiteiten. Natuurlijke en culturele erfgoed-elementen zijn in wezen ondeelbaar, maar in de publieke opinie wordt dit zelden zo begrepen. We zullen trachten die samenhang te onderstrepen in onze voorstellen.

V
PRAKTISCHE RICHTLIJNEN

absurde signalisatie die bij de heraanleg van het onthaalplein is geoptimaliseerd

integrale toegankelijkheid

Dit hoofdstuk geeft richtlijnen en praktische toelichting (concrete ‘handvatten’) op bovenstaande, meer algemene uitgangspunten.

Kunst, documentatie, vormgeving, illustratie

In de startnota Kunst in Vloethemveld wordt het begrip ‘kunst’ voor nogal uiteenlopende zaken gebruikt. Zo valt de betonplaat met opschrift “POW-camp 2226” onder de ‘losse kunstwerken uit de periode van het POW-camp’ en worden de recente houtsnijkunst, de uitkijktoren en de cortenstalen silhouetten ‘artistieke realisaties’ genoemd. Verder staan in de nota een treinwagon, een onthaalbaken en het beleefpad (vanaf toegang Jabbeke) vermeld als ‘artistieke elementen’. Bij de plannen voor de voormalige militaire sportzone wordt gesproken over ‘het integreren van speelse elementen met landart’ waarbij concreet ‘wilgenkunst’ genoemd wordt (die ook getoond wordt in referentiebeelden).

In de verdere genoemde opties voor kunstwerken of artistieke realisaties krijgt het begrip ‘kunstwerk’ eveneens een ruime lading. Ook wij zouden het begrip kunst binnen de context van Vloethemveld als een breed kader van kunstzinnige uitingen en vormgeving willen opvatten: van autonome kunstwerken tot bewegwijzering, informatiepanelen, zit- en speelelementen. Dit om de identiteit van Vloethemveld authentiek (eigen), sterk en samenhangend te maken. In het beste geval zouden zowel de autonome beeldende kunst, als de presentatie van de documentatie en de signalisatie vanuit eenzelfde visie en uitgangspunten tot stand moeten komen. We zien die samenhang als belangrijk (ook in verband met bredere uitstraling en heldere communicatie), maar we zouden tegelijkertijd willen wijzen op de verschillende procedures en strategieën die binnen het genoemde brede kader een rol moeten spelen. Zo vereist het realiseren van autonome beeldende kunst andere ontwikkelingsprocessen dan de vormgeving van een huisstijl, signalisatieplan of meubilair. En een andere rol van opdrachtgever en stakeholders. Bovendien valt er een belangrijk onderscheid te maken tussen documentatie (objecten, foto’s, documenten, plannen) en de vormgeving van de presentatie daarvan (tentoonstelling, foto wall).

De ‘illustratie’ van bepaalde historische gebeurtenissen of objecten zien we binnen de context van dit masterplan als een ongewenste tussenvorm van documentatie, presentatie en vormgeving. We zouden tot een duidelijk kader willen komen waarbij alle vormgevingsaspecten integraal behandeld worden. Dit om samenhang te bevorderen maar tevens om te voorkomen dat verwarring ontstaat over de status en betekenis van de verschillende ingrepen en objecten in Vloethemveld. Dit kader wordt gevormd door:

- onderscheid te maken tussen ruimtes waarin documentatie wordt getoond enerzijds en ruimtes waarin de verbeelding aan de macht is anderzijds.
- aan te geven bij iedere aanleiding, ook die op latere termijn ontstaan, wat de verwachtingen zijn met betrekking tot de uitkomst; in de opdrachtformulering kan duidelijk gemaakt worden of het om beeldende kunst gaat, documentatie of de vormgeving of scenografie daarvan.
- de signalisatie en informatieverstrekking te behandelen als geïntegreerd onderdeel van de artistieke identiteit van Vloethemveld, daarbij vertrekkend vanuit dezelfde uitgangspunten (ook wat materiaalgebruik betreft, bijvoorbeeld het actief vermijden van kunststoffen) en voorts het respect voor natuur en erfgoed, dus de discrete aanwezigheid.

totempaal in speelbos

bos in verschillende fase van ontwikkeling

Integrale toegankelijkheid

Voor een belangrijk deel is Vloethemveld een beschermd, min of meer ontoegankelijk natuurgebied. De andere kant van het niet-toegankelijk zijn voor mensen is de vrije toegang voor alles wat niet-mens is, wat voor Vloethemveld wellicht even belangrijk is. Daarmee is het vanzelfsprekend dat de (menselijke) bezoekers niet overal en ten alle tijden toegang kunnen krijgen. Voor het parcours dat bewandelbaar is en met de gidsen bezocht kan worden en waarlangs een aantal kunstwerken worden voorgesteld, streven we uiteraard naar een integrale toegankelijkheid. In principe zou een ieder met een fysieke beperking de locaties van de ingrepen op dezelfde wijze moeten kunnen beleven als de andere bezoekers, zonder speciale voorzieningen.

Het vermijden van culturele toeëigening

Culturele toeëigening of cultuurkaping (cultural appropriation) is de niet-erkende of ongepaste overname van een element van een cultuur of identiteit door leden van een andere cultuur of identiteit. Dat kan als controversieel worden ervaren, voornamelijk wanneer leden van een dominante cultuur stijlelementen van een sociaal-etnische minderheid overnemen en er sprake is van machtsonevenwicht. Bewustwording van dit concept is met name ontstaan toen Amerindiaanse gemeenschappen getuige waren van het uit de context halen van hun rituelen, mythen en heilige voorwerpen; betekenissen werden verdund of misbruikt met autoriteit en expertise.

Dit nodigt ons uit om de aanwezigheid van bepaalde symbolen op Vloethemveld, zoals de totempaal in het speelbos te heroverwegen. Eerder al kwam het aspect van (onbewuste) toeëigening van symbolen aan de orde bij het ontwerp van de treinwagon op het onthaalplein. In dat geval de goederenwagon als beeld van transport van de slachtoffers van het naziregime naar de vernietigingskampen. Reden om voor het onthaalplein te kiezen voor een versie waarbij het vervoer van munitie duidelijk wordt. Een en ander maakt ons bewust van de noodzaak tot grote zorgvuldigheid bij de beoordeling van toekomstige ontwerpen.

Vloethemveld als verzameling van materialen en gemeenschappen

Deze richtlijnen vormen niet alleen de basis voor de aanpak van de concrete aanleidingen, maar kunnen verder gaan dan dat. Bezoekers zouden wat ons betreft niet alleen door de gidsen en de kunstwerken, maar ook op andere wijze in contact kunnen komen met de verhalen erover, er ook deel van uit kunnen gaan maken. De partijen die verantwoordelijk zijn voor het onderhoud van het domein en zorg dragen voor de feitelijke materiële omstandigheden van de locatie, kunnen daarbij een rol spelen. Het masterplan houdt rekening met de reproductieve arbeid die bodem, planten, dieren en de mens belichamen. Daarom moet deze 'handleiding' toegankelijk en 'bruikbaar' zijn voor de verschillende lezers, afhankelijk van de rol die de actoren in het gebied spelen. We hebben in hoofdstuk II al de instrumenten genoemd die we hebben gebruikt om het domein te kunnen begrijpen (verkenning, inventarisatie, kennisdeling) en enkele aspecten die verder ontwikkeld zouden kunnen worden. Sommige ervan kunnen opnieuw worden gedefinieerd volgens de genoemde richtlijnen. Anderen zijn relatief nieuwe suggesties die moeten worden getest en geverifieerd (tentoonstellingen, biënnales, residenties, workshops). Materiaalkeuzes krijgen nadrukkelijk aandacht. De kunstenaars wordt gevraagd rekening te houden met de condities en mogelijkheden van de site en de fysieke hulpbronnen die ter plaatse beschikbaar zijn. Dat kunnen daadwerkelijk grondstoffen zijn die vrijkomen bij

Brede wespenorchis (*Epipactis helleborine*)

relict van bebouwing

het onderhoud (gras, hout, aarde...) of materialen die beschikbaar zijn binnen lokale netwerken die een sociale en circulaire economie voorstaan.

Leidraad selectie kunstenaars

De selectie van kunstenaars vindt plaats op verschillende gronden: de mogelijke verbinding met de regio of meer specifiek met Brugge, de verhouding tot het (Vlaamse) landschap, of de competentie werk te maken dat zichtbaar (of hoorbaar) is zonder een inbreuk te doen op bestaande landschappelijke en erfgoed kwaliteiten maar integendeel deze te versterken. Daarom wordt ook gekeken naar hoe de kunstenaar functioneert. De voorkeur gaat uit naar kunstenaars die – anders dan de ‘individuele denker/ontwerper’ – in zekere mate open staan voor uitwisseling met andere professionals (of gepassioneerde amateurs, botanici, boswachters, vogelaars, imkers). Of het open staan voor leerprocessen, persoonlijke of die van anderen, om tot een verdieping van de kennis van de site te komen. Ook een residentie kan bijdragen aan een grondig begrip van het domein. Bij het samenstellen van de lijsten is tevens bewust gezocht naar kunstenaars die minder vanzelfsprekend toegang hebben tot een kunstopdracht. Dus niet slechts de ‘usual suspects’, maar ook jongere kunstenaars en actoren afkomstig uit minderheden.

Aandacht voor natuur

Door het primaat van de natuur als uitgangspunt te nemen wordt als vanzelfsprekend de blik gericht op kunstenaars van wie het werk een relatie heeft met ‘natuur’ of natuurlijke processen. Dat kan een artistiek-wetenschappelijke, een poëtische of een meer ludieke benadering zijn. We zochten voornamelijk naar makers die zowel hun materiaal als hun precieze locatie heel bewust kiezen. Dat betekent dat er voor hen ruimte, een zekere mate van keuzevrijheid moet zijn. Ook kunstenaars die in hun werk getuigen van affiniteit met erfgoed (in de brede zin, het kan om de geschiedenis van een plek gaan, om een historisch verhaal, om een mythe of legende) komen in beeld. Tenslotte is de aanwezigheid van stilte, een zo abstracte maar uitzonderlijke kwaliteit van Vloethemveld, een motief geweest om naar kunstenaars te zoeken waarvan het werk raakt aan mentale stilte (visuele stilte, gevangenschap, of het uitblijven van nieuws, van impulsen van wat voor aard dan ook, zo uitzonderlijk in dit tijdsgewricht van permanent ‘geconnecteerd’ zijn).

Procedure

Voor de meeste aanleidingen is de procedure om tot een definitief ontwerp en de uitvoering daarvan te komen in principe driedig. Indien daarvan afgeweken wordt, bijvoorbeeld omdat de opgave niet tot een kunstwerk moet leiden maar tot een voorstel voor gebruik, scenografie of informatievoorziening – komt dat in de betreffende aanleiding naar voren. De voorgestelde procedure zou moeten garanderen dat er een breed draagvlak voor de artistieke ingrepen wordt gecreëerd.

OPDRACHTFORMULERING

Ten eerste is er de opdrachtformulering. Per aanleiding worden de inhoudelijke en praktische condities omschreven, naast het budget voor realisatie en ereloon.

KUNSTENAARSELECTIE EN SCHETSOPDRACHT

Het selecteren van een kunstenaar begint met een door de curator opgestelde *longlist*: een min

grebe

of meer brede lijst van kunstenaars die invulling zouden kunnen geven aan de bedoelde opgave. Vervolgens wordt de lijst in overleg met de opdrachtgever teruggebracht tot één of drie kunstenaars. Er wordt een verzoek gedaan om binnen een vastgestelde termijn een schetsontwerp te maken. De termijn is afhankelijk van de urgentie van de opdrachtgever maar zou normaal gezien ongeveer twee maanden moeten zijn.

Afhankelijk van de verwachtingen en het budget wordt een redelijke vergoeding voorzien voor het maken van een schetsontwerp. Bij een relatief gering budget kan een kunstenaar ook direct benaderd worden voor een kennismakingsgesprek of atelierbezoek om daarna eventueel direct over te kunnen gaan tot opdrachtverlening.

Als alternatief voor de directe benadering van kunstenaars zal voor sommige opgaven ook een 'open call' kunnen worden verspreid op relevante platforms in de regio. Indien eventueel van toepassing wordt dit bij de betreffende aanleiding vermeld.

KEUZE EN DEFINITIEVE OPDRACHTVERLENING

De schetsontwerpen worden gepresenteerd aan de opdrachtgever en curator (eventueel aangevuld met door de opdrachtgever aangewezen betrokkenen). Er wordt een keuze gemaakt voor een van de voorstellen op grond van kwaliteit en haalbaarheid. Vervolgens worden alle betrokken kunstenaars hierover geïnformeerd en wordt een contract opgemaakt waarna het proces van realisatie kan aanvangen. De curator overlegt met de opdrachtgever welke begeleidende taken daarbij nodig zijn en wie die kan uitvoeren.

Behoud en beheer

Het is van belang om ons te realiseren dat Vloethemveld geen museum is en daarmee de logistieke noch de financiële mogelijkheden heeft om (kwetsbare) kunstwerken veilig te tonen of te onderhouden. Derhalve zullen kunstwerken in de barakken of in het landschap van een robuustheid moeten zijn die ervoor zorgt dat een werk meerdere jaren zonder noemenswaardig onderhoud kan blijven functioneren, of moeten de werken tijdelijk zijn, of slechts getoond in bepaalde seizoenen. De condities en duurzaamheid van het werk zullen steeds met de betrokken kunstenaars worden afgestemd.

Curator

Deze lijst met praktische aanbevelingen zal zich ontwikkelen waarbij ook modificaties kunnen worden aangebracht. De toepassing van het Artistiek Masterplan door een curator, een collectief of een platform dat verantwoordelijk is voor het hanteren van deze 'gids', moet ruimte bieden voor een eigen interpretatie, de evolutie van Vloethemveld volgend in brede zin.

VI
ONDERWERPEN: VERHALEN EN KWALITEITEN VAN HET GEBIED

merlons, met in de verte een wachthuisje

vijver in stiltegebied

Erfgoed: gebouwde en landschappelijke elementen

Het bewogen verleden van Vloethemveld manifesteert zich discreet en blijft soms zelfs verborgen. De combinatie van natuurgebied, militair erfgoed en de aanwezigheid van kunstwerken uit de periode van het krijgsgevangenkamp plaatsen Vloethemveld in een unieke positie ten opzichte van vergelijkbare sites in binnen- en buitenland. Het fysieke erfgoed omvat naast de al eerdere genoemde kunstwerken uit de periode 1944-1946, een bonte verzameling aan functionele architectuur: gebouwen voor militair gebruik - werkplaatsen, huisvesting, opleiding, wachthuisjes, munitiedepots, nissenhutten – naast woningen en enkele (voormalige) hoesves. Niet vanwege de architectonische kwaliteit, maar sterk ‘opgeladen’ door de historische gebeurtenissen, verkregen vrijwel al die elementen een bijzondere betekenis. In samenhang wordt bovendien een beeld geschetst van de verwevenheid van gebruik als militair domein en huidig beschermd natuurgebied. Munitieopslagplaats, krijgsgevangenis, opleidingscentrum, werkplaatsen voor natuurbeheer en toeristische infrastructuur: heldere reflecties van een tijdperk van geopolitieke ontwikkelingen: twee wereldoorlogen, de koude oorlog en de relatieve ontspanning na de val van de Berlijnse muur...

Op het eerste gezicht minder spectaculair dan die relatief recente geschiedenis verbonden met de vaak gruwelijke uitkomsten van de Tweede Wereldoorlog, verleent de geschiedenis van de ontwikkeling van het landschap evenzeer betekenis aan het gebied: het agrarisch gebruik, de vossenbarm, de visvijvers die in voedsel voorzagen voor met name het Sint Janshospitaal in Brugge, de bosbouw, de padenstructuur, de merlons, bijzondere natuurontwikkeling. Al die aspecten vormen relevante aanleidingen om bij stil te staan.

Tijdens het gebruik als militaire bestemming in de vorige eeuw was dat landschap bovendien niet openbaar toegankelijk en daardoor de laatste 60 jaar weinig intensief betreden. Flora en fauna hebben daar veel baat bij gehad en het is niet voor niets dat Vloethemveld inmiddels deel uitmaakt van het Natura-2000 netwerk van beschermde natuurgebieden in Europa. De drie heidesoorten, de andere zeldzame flora en de zeldzame vogels en insecten maken het gebied tot een in Vlaanderen uitzonderlijk landschap. Bovendien maakt het samenvallen van natuur, militair erfgoed en kunst het Vloethemveld over de gehele lijn uniek ten opzichte van vergelijkbare sites. Door de gidsen worden veel van die verschillende verhalen verteld tijdens de rondleidingen. Maar die boeiende geschiedenissen kunnen zeker nog op een andere wijze worden doorgegeven, via de verbeelding, door een versterkte sensorische beleving, al kijkend, luisterend, ruikend of voelend verrast te worden. En het is daar dat de kunst een rol van betekenis kan gaan spelen. Het verhalen vertellen door middel van beeldende kunst is een boeiende reis door de menselijke ervaring. Ze toont de kracht van beelden en hun vermogen om te communiceren, te verbinden en te boeien.

Landschapstypologieën

Vloethemveld kent verschillende landschapstypes en daarmee een rijke biodiversiteit. Alle partijen – gebruikers, beheerders, gidsen, bezoekers – gaan daar op een eigen wijze mee om. De bossen worden al beheerd sinds de 18e eeuw (de eerste boswachter werd aangesteld door het Sint-Janshospitaal). Het landschap werd gestructureerd door een opeenvolging van bebossing en ontbossing afhankelijk van de economische behoeften (houtproductie, landbouwgrond tijdens hongersnood...). Er werd in de loop der tijd een nieuw wegenpatroon getekend om het transport van de landbouw- en houtproductie te vergemakkelijken. Terwijl bomen in lijn werden geplant langs paden en wegen, begint in de 19e eeuw een nieuw rasterplan. Aan het begin

bomen in lijn geplant

verharde weg voor militair gebruik

van de 20e eeuw wordt een arboretum met 150 verschillende boomsoorten geplant. Het beheer van het water is nauw verbonden met dat van het bos. Een aantal vijvers werd gebruikt om te vissen, maar aan het einde van de 18e eeuw werden ze gedempt. Het rechte netwerk van lanen dateert uit de periode waarin gestreefd werd naar een efficiënte houtproductie en houtoogst. Het ontstaan van het waternetwerk is verbonden met het verplaatsen van de grond die werd gebruikt voor het maken van de Vossenbarm (om de gronden te noorden ervan geschikt te maken voor landbouw), het opwerpen van de merlons (ter bescherming van de munitiedepots) en weer later door het graven van nieuwe (blus)vijvers.

Een andere belangrijke manier waarop Vloethemveld volledig van gedaante wisselde was vanaf 1914. Door het Duitse leger werd het bos- en landbouwgebied omgezet in een militair domein (bron van hout, trainings- en rustgebieden). Dankzij een decennialang strikt maaibeheer (omwille van de brandveiligheid van de munitie) en de aanleg van blusvijvers, droegen de militairen zo bij, schijnbaar tegenstrijdig, aan de ontwikkeling en het behoud van zeldzame planten en dieren die groeien en gedijen in heidevelden, voedselarme plassen en heiderijke graslanden.

Behoud van biodiversiteit

Ook het eigendom en beheer van het terrein heeft door de eeuwen heen sterke veranderingen ondergaan. In de 19e eeuw woonde de opzichter nog midden op het terrein. Daarna kwam de Franse bezetter die het domein overdroeg aan Burgelijke Godshuizen te Brugge, vervolgens (WO I) is er het Duitse leger, dan het Belgische, vervolgens weer de Duitsers (WO II), daarna de Britten (POW) en vanaf 1952 weer Belgisch militair domein en opleidingsinstituut. In 1994 werd de functie als munitiedepot stopgezet. Het opleidingsinstituut vertrok in 2007 uit zedegem. In 1995 werd het terrein beschermd als natuurgebied en beschermd landschap. Vanaf eind 1999 kreeg de Vlaamse Overheid toestemming van de militaire overheid om kleinschalig aan natuurbeheer te doen in het voormalige militaire domein. In 2008 en 2012 werden delen ervan verkocht aan Agentschap voor Natuur en Bos. Als eigendom van de Vlaamse overheid is een geïntegreerd beheer en besluitvorming mogelijk. De huidige doelstellingen vormen een combinatie van natuurbehoud, bevordering van biodiversiteit, recreatie en houtproductie. In het bos krijgen inheemse soorten een kans door middel van dunning. Exoten worden heel gericht verwijderd ten voordele van andere soorten, er wordt meer licht gecreëerd, zo kunnen toekomstbomen monumentaal uitgroeien terwijl zaden van inheemse bomen, struiken en kruidachtigen kunnen ontkiemen. De heide wordt hersteld, een deel van de munitiedepots wordt afgebroken, nieuwe vijvers worden gegraven, de merlons worden gerooid en vanaf dan opnieuw regelmatig gemaaid. Schapen en runderen worden ingezet om delen van het terrein te begrazen. Naast andere maatregelen zorgt dat alles voor het in stand houden en de uitbreiding van heide. Ook wordt meer ruimte en belang gegeven aan heide- en heischrale graslanden en natte natuur (door bijvoorbeeld de aanleg van een veldvijver en het herstel van grachtjes).

Suggesties artistieke benaderingen

In vervolg op de historische perioden die zich op deze grond hebben afgespeeld en de ontwikkeling van ruimtelijke kwaliteiten – een proces dat zoals we gezien hebben tot op de dag van vandaag vorm krijgt - kunnen onderliggende verhalen ons op discrete maar betekenisvolle wijze informeren over het leven in Vloethemveld toen, nu en in de toekomst. Het ontwikkelen

VI

open plek nabij Ferme Bocca

natuurlijke speelelementen

van ideeën rond de aanleidingen voor kunst opdrachten bracht inzicht in de diversiteit van die uit heel verschillende tijden stammende elementen. Dat brengt een zekere ambiguïteit mee in relatie tot het ontwikkelen van kunstwerken en het beheer ervan. We zijn ons hiervan bewust en denken via heldere informatie – van dit Artistiek Masterplan tot aan de fysieke materialisaties op het terrein – helderheid te moeten verschaffen. De verhalen over de bewoners en hun habitats zijn veel meer dan simpele anekdotes. De verhalen kunnen door de kunstenaars worden benaderd als een onderwerp op zich (de geomorfologie, het watersysteem, de munitieopslag, de bewaking/observatie, het natuurbeheer) of als een proces, een systeem (vissen, vogels, insecten, grondbewegingen, graslanden). Door de onderlinge samenhang van die verhalen te erkennen kan de nieuwsgierigheid van de bezoekers sterker geprikkeld worden, wordt hij of zij uitgenodigd tot reflectie of om een dialoog aan te gaan.

Een greep uit de verhalen uit Vloethemveld die zich verder kunnen ontvouwen in bijdragen van kunstenaars:...

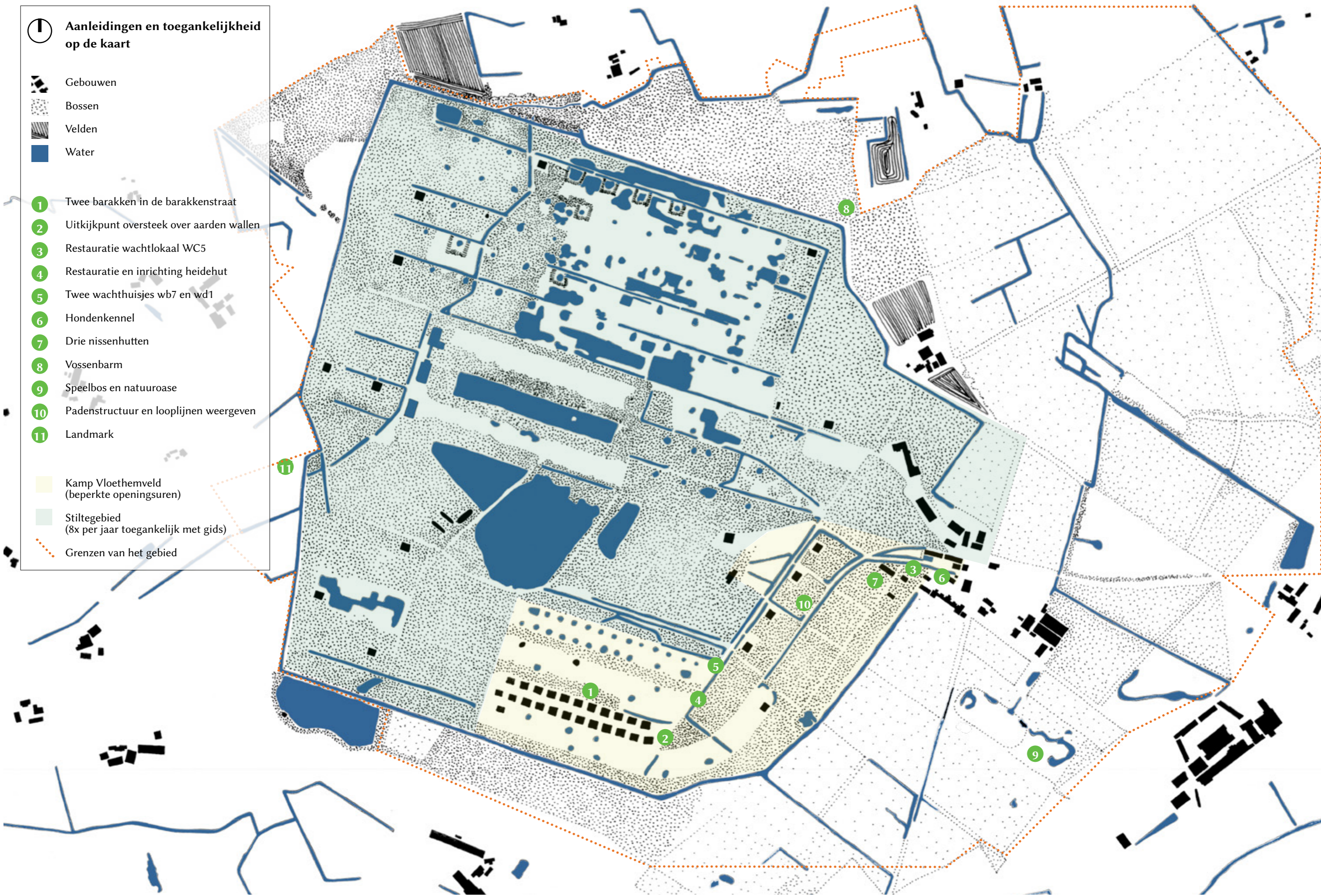
- de dynamiek van exploitatie, behoud en herstel van het bos en het agrarisch beheer van Vloethemveld onder beheer van het Sint-Janshospitaal; van de vroegste geschiedenis, het gebruik van de grond, de onderhoudsstrategieën waarbij menselijke en dierlijke praktijken samengaan (brandhout, houtproductie, veeteelt en visvangst) tot en met de huidige functie van het Sint-Janshospitaal als museum, waar hedendaagse beeldende kunst een brug slaat tussen het verhaal van het hospitaal, historische kunst en onze eigentijdse belevingswereld.
- Vloethemveld als gebied waarin geopolitieke conflicten vorm kregen, zowel in de organisatie van de logistiek en de voorbereiding ervan (munitiedepots, militaire basis) als in de omgang met de consequenties (krijgsgevangenkamp). Waarbij de relatie met lichamen (gevangenen, bewakers, militairen in opleiding) en materialen (munitie of chemicaliën die vandaag nog steeds in de grond zitten) op de proef wordt gesteld.
- de geomorfologische grond die gevormd is in de tijd en door menselijk gebruik waaronder de vijvers, het regelmatig waternetwerk en de padenstructuur, beschermende dammen, het arboretum, de merlons, het wegenpatroon, de treininfrastructuur en de meest recente aanplant van bos.

1 Aanleidingen en toegankelijkheid op de kaart

- Gebouwen
- Bossen
- Velden
- Water

- 1** Twee barakken in de barakkenstraat
- 2** Uitkijkpunt oversteek over aarden wallen
- 3** Restauratie wachtlokaal WC5
- 4** Restauratie en inrichting heidehut
- 5** Twee wachthuisjes wb7 en wd1
- 6** Hondenkennel
- 7** Drie nissenhutten
- 8** Vossenbarm
- 9** Speelbos en natuuroase
- 10** Padenstructuur en looplijnen weergeven
- 11** Landmark

- Kamp Vloethemveld (beperkte openingsuren)
- Stiltegebied (8x per jaar toegankelijk met gids)
- Grenzen van het gebied

VII AANLEIDINGEN

Twee barakken in de barakkenstraat

Uitzichtpunt en houten oversteek over aarden wallen

Wachtklokaal WC5

Inrichting heidehut

Wachthuisjes

Hondenkennel

Nissenhutten

Vossenbarm

Speelbos en natuuroase

Padenstructuur

VII

Algemeen

Hieronder worden alle nog relevante aanleidingen behandeld zoals genoemd en opgelijst in het Overzicht Kunstintegraties (bijlage 4 van de opdrachtnota). Enkele van de initiële aanleidingen zijn inmiddels van status veranderd of afgefallen door ontwikkelingen van heel diverse aard in het afgelopen jaar. Zo is in overleg besloten de Ferme Bocca niet langer als aanleiding te weerhouden gezien de sterke verhalen die er al verteld zullen worden door zowel de architecturale ingrepen als door de documentaire tentoonstelling. Ook zijn we tot de conclusie gekomen dat niet alle aanleidingen tot een eenduidig kunstwerk moeten leiden. Soms is er nood aan een eerder architecturale ingreep, in een ander geval volstaat een scenografisch voorstel, een beheersmaatregel of een informatievoorziening.

We bekijken de aanleidingen vanuit verschillende invalshoeken: toegankelijkheid (niet alleen mensen), het perspectief van de bezoeker, de onderhoudseisen, de realisatie in de tijd (korte, middellange of lange termijn) en de mate van noodzakelijke transformatie (renovatie, aanpassingen...). Aan de hand van alle condities – ook de in het opdrachtdocument genoemde verwachtingen, het toegekende kunstbudget en het tijdschema – formuleerden we voor iedere afzonderlijke aanleiding enkele uitgangspunten, die tevens de basis vormen voor een opdrachtomschrijving.

We zijn ons terdege bewust van het belang van Vloethemveld op internationaal vlak. Dat betekent dat de voorgestelde kunstinterventies – zeker die in Kamp Vloethemveld – zich op de een of andere wijze zullen moeten verhouden tot de geschiedenis van de site als krijgsgevangenkamp en tot het feit dat Vloethemveld deel uitmaakt van het netwerk van Europese beschermde natuurgebieden Natura 2000. Dat ‘zich verhouden’ betekent geenszins dat die werken dat gegeven als onderwerp hebben, maar wel dat de makers zich bewust moeten zijn van de relatief uitzonderlijke context waarin hun werk wordt getoond en gelezen zou kunnen worden.

Barakken op langere termijn, festivals, tentoonstellingen

Los van de concrete aanleidingen wordt in de nota Kunst in Vloethemveld de mogelijkheid geopperd om een deel van de barakken in te zetten voor kunstmanifestaties, biënnales of triënnales. Het organiseren van tijdelijke tentoonstellingen of bredere manifestaties zou inderdaad een meerwaarde kunnen bieden. De aanwezigheid van hedendaagse kunstwerken krijgt daarmee een dynamisch vervolg. Er zouden tijdelijke kunstwerken getoond kunnen worden in de leegstaande barakken. Tevens zou er ruimte zijn voor gerelateerde activiteiten: lezingen, performances, kleine voorstellingen, workshops of cursussen. Door deze activiteiten krijgen ook de permanente kunstwerken aandacht van een breder publiek omdat een belangrijk deel van de aanleidingen in de zone Kamp Vloethemveld ligt dat niet openbaar toegankelijk is en alleen bezocht kan worden door groepen onder leiding van een gids. Anders dan in een museum is de individuele beleving van erfgoed en kunstwerken in die zone dus niet of slechts heel beperkt mogelijk. Uiteraard is dat van belang bij het ontwikkelen van het spectrum van mogelijkheden van de voor te stellen ingrepen, ook in het licht van de budgetten. In het latere stadium, het informeren van de kunstenaars en het formuleren van de opdrachten, zullen die zaken zeker nadrukkelijk aan de orde moeten komen.

VII

nest met één ei van meerkoet in grote vijver stiltegebied

Onderzocht kan worden of er voor de tijdelijke evenementen aansluiting mogelijk is bij de Triënnale van Brugge of andere regionale initiatieven en musea (Sint-Janshospitaal, Permekemuseum). Deze evenementen zouden uiteraard in lijn moeten liggen met het artistiek programma van Vloethemveld, dezelfde condities moeten hanteren voor de kunstwerken als die van de dan al aanwezige kunstwerken. (Omdat het om tijdelijke manifestaties gaat, kan er wellicht een iets ruimer kader voorzien worden, maar thema's, onderwerpen en kunstvormen zullen de delicate identiteit van de site – natuur en erfgoed – en het totaalbeeld van de aanwezige kunstwerken vanzelfsprekend moeten respecteren.) Een concreet plan voor een dergelijk initiatief of mogelijke samenwerking kan uitgewerkt worden nadat er een eerste keuze gemaakt is voor de te realiseren kunstwerken.

Aanleidingen

De structuur van de besproken aanleidingen is steeds als volgt:

- **Informatie** over lokatie, mate van toegankelijkheid, aard van het kunstwerk, en eventuele verhaallijn als basis voor de artistieke benadering, kunstbudget;
- **Uitgangspunten opdrachtnota:** een samenvatting van wensen en verwachtingen van de opdrachtgever geformuleerd in de opdrachtnota, de nota Kunst in Vloethemveld en het Onthaalplan;
- **Analyse** van de opdrachtgegevens, locatie en context;
- Uitgangspunten voor opdrachtoomschrijving: basis voor aanpak en opdrachtoomschrijving;
- **Kunstenaars/ontwerpers** die in aanmerking komen voor de opdracht.

Noot: soms gaat het hier om kunstenaars die feitelijk een verzoek tot een voorstel of schetsopdracht zouden kunnen krijgen, soms om kunstenaars die als referentie dienen (maar die hoogstwaarschijnlijk niet binnen de budgetten kunnen werken dat hier geboden worden). Er zijn meerdere kunstenaars bij een aanleiding vermeld die evenzeer bij een andere aanleiding ingezet zouden kunnen worden. In de volgende fase, het concreet opstarten van het proces van realisatie, moet voor de meeste aanleidingen de lijst aangevuld worden of is extra onderzoek nodig.

1. TWEE BARAKKEN IN DE BARAKKENSTRAAT

lokatie: Kamp Vloethemveld, barakkenstraat
 toegankelijkheid: beperkt (onder leiding van gids)
 verhaallijn: opslag van materiaal, munitie, verblijf krijgsgevangenen
 aard van het kunstwerk: sculptuur, installatie
 raming kunstbudget: 31.369 euro

Uitgangspunten opdrachtnota

- hogere beleving van functie van de depots doorheen de geschiedenis: duiding en beleving naar publiek:
- munitieopslag + krijgsgevangenenkamp
- de barakken die werden vastgelegd in het bestemmingsplan
- min of meer permanent werk of tentoonstelling
- basic voorzieningen, geen structurele aanpassingen aan architectuur, in principe geen electriciteit (eventueel zonnepanelen), het buiten binnen halen, stilte, verwondering, verbeelding, schoonheid, ook historische referenties mogelijk

Analyse

- De vraag naar hogere beleving van de functie van de depots lijkt relevant maar is duidelijk tweeledig.
- de depots zijn gebouwd als munitieopslagplaatsen (dienen derhalve een specifiek militair en functioneel doel: opslag van gevaarlijke materialen) In de jaren '50 werden nieuwe depots gebouwd die alleen geëdigend hebben als opslag voor munitie
 - na WWII werden een groot deel van de toen aanwezige depots gebruikt om krijgsgevangenen te 'huisvesten' in zeer erbarmelijke omstandigheden;
 - de barakkenstraat is een indrukwekkend geheel.

VII

- De kunstopdracht kan vertrekken van één of twee depots waarin:
- een ruimtelijke vertaling kan plaatsvinden van het gebruik als opslagplaats van munitie (explosief materiaal);
- de functie van de depots als verblijf van krijgsgevangenen centraal staat.

Dit laatste vraagt om een wezenlijk andere benadering dan de eerste, hoewel ook hier sprake zou kunnen zijn van een ruimtelijke vertaling (verwijzing naar de hoeveelheid gevangenen per barak, of de fysieke leefomstandigheden). Aandachtspunt is dan uiteraard het aspect van 'dark heritage'; niet het spectaculair maken van het leed, noch het romantiseren van het slachtoffer-schap.

De barakken waaraan of waarin kunstwerken uit de periode van het POW-camp aanwezig zijn, lijken daarvoor het meest geschikt.

Kunstenaars die een link kunnen leggen van natuurlijke elementen (kunstmatig landschap, merlon, grasland, plantaardige kleurstoffen):

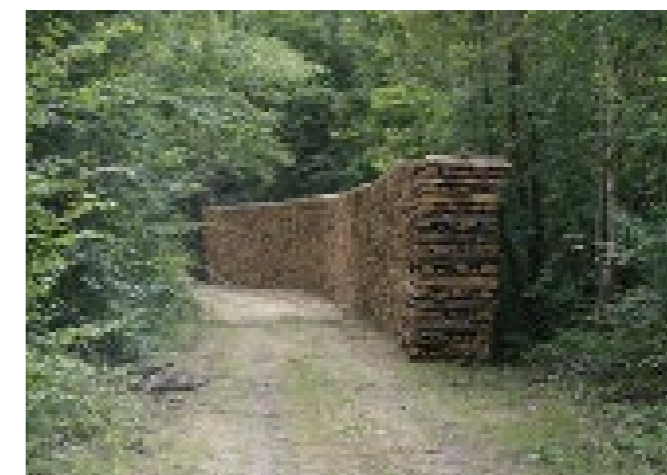
- **Claudy Jongstra**
<https://claudyjongstra.com/>
 (schapenwol, natuurlijke kleurstoffen)
- **Els Dietvorst**
<https://elsdietvorst.be/sculpture>
 (Field Guide, schapen, performance)
- **Simon Boudvin**
<https://simonboudvin.fr/>
 (ingrepen in landschap)

Driftwood, Els Dietvorst, 2015

Guernica de la Ecología, schapenwol, Claudy Jongstra, 2022

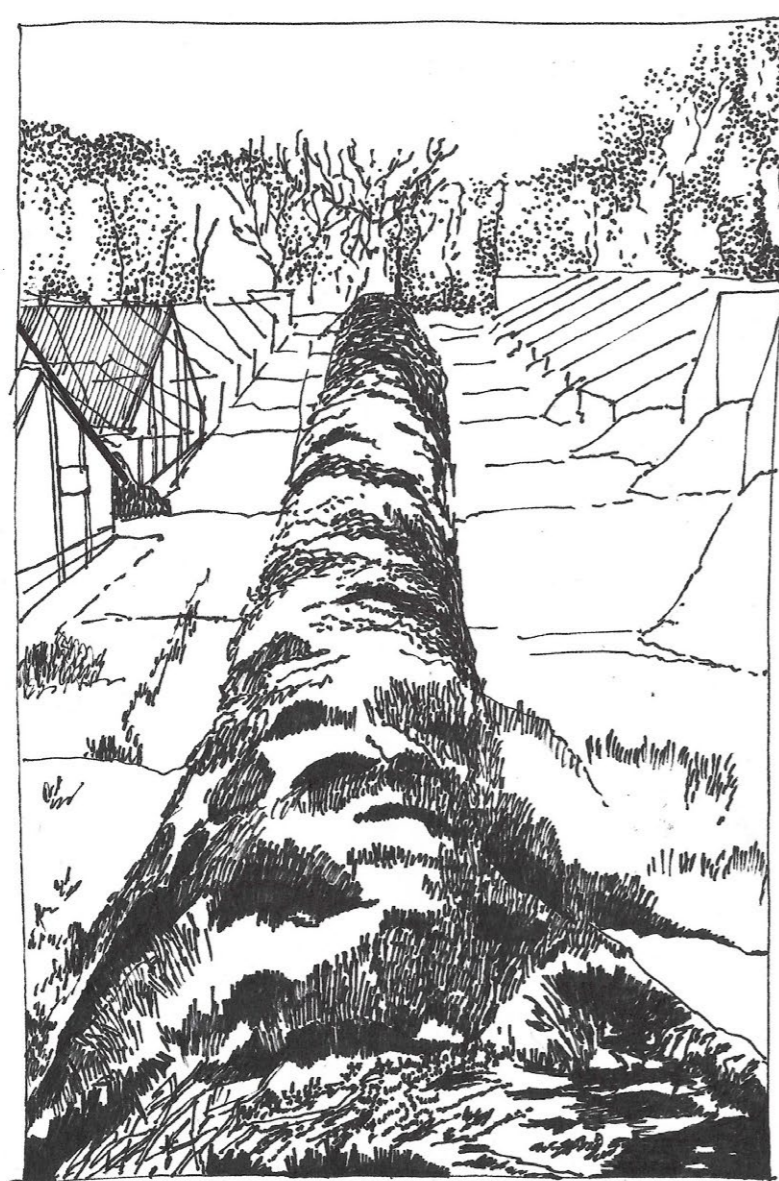
Pile #1 (houtstapel), Simon Boudvin, 2019

Een aanvullende optie is het herplaatsen van de corten-stalen silhouetten van Andy Verschoote, die nu rond de groene barakken zijn opgesteld, naar een van de depots. De 'wachter's op de verharding buiten, de 'gevangenen' binnenin (zie ook de paragraaf Kunst, documentatie, vormgeving, illustratie voor toelichting op verschillen tussen documentatie, illustratie en kunst).

- in alle gevallen zullen de werken robuust genoeg moeten zijn om zonder aanpassingen van de architectuur minimaal 5 jaar in goede staat te blijven;
- gezien onze uitgangspunten en de nadrukkelijke verwevenheid van cultureel en natuurlijk erfgoed zou, naast de depots waarin een kunstwerk kan worden gerealiseerd, een scenografische interventie interessant kunnen zijn: het ruimtelijk innemen van een depot door het binnenbrengen van het 'buiten' in de vorm van (hout)opslag, schapenwol of andere natuurlijke materialen die op de site voorhanden zijn.

2. UITKIJKPUNT EN HOUTEN OVERSTEEK OVER AARDEN WALLEN

lokatie: Kamp Vloethemveld, barakkenstraat
toegankelijkheid: beperkt (onder leiding van gids)
verhaallijn: perspectief op het door mensen gemaakte landschap
aard van het werk: architecturale ingreep
raming kunstbudget: 39.090 euro

Uit de opdrachtnota

Uitkijk geven aan publiek over de Barakkenstraat, totaalbeeld dat inzicht geeft in hoeveel barakken hier ooit stonden, zonder noodzakelijk fysiek op de merlons te moeten staan (wat negatief is voor natuur), dus zonder aantasting van natuurwaarden. Het doel van de tweede ingreep, een oversteek over de merlot, was het maken van een visuele en fysieke verbinding tussen de 2 barakken met relictten van kunstwerken en ook hier om de bezoeker nog eens een totaalbeeld op de barakkenstraat te geven.

Het overzicht op de barakkenstraat is een heldere wens en kan zeker ook een meerwaarde zijn bij de beleving van de site. Wel is hier nadrukkelijk sprake van een 'instrumentele' opgave: er wordt feitelijk een functioneel 'object' gevraagd (dat uiteraard 'kunstzinnig' kan worden vormgegeven). Bespreking van de andere ingreep, de oversteek, heeft tot het inzicht geleid dat dit een onnodige verstoring van de merlon zou zijn en dat het verbinden van de twee bedoelde barakken door een discrete maar heldere bewegwijzering kan plaatsvinden. Door om de merlon heen te moeten wandelen, wordt tevens recht gedaan aan het zoveel mogelijk fysiek beleven van de site.

VII

Voor het uitkijkpunt is er inmiddels overleg geweest over de aard van de ingreep en de optimale locatie. Voor wat betreft het eerste aspect lijkt de betrokkenheid van een architect/ingenieur stabiliteit noodzakelijk. Wat de locatie aan gaat, de voorkeur gaat uit naar het oostelijk beginpunt van de barakkenstraat. Andere locaties zijn overwogen, met name ook die aan het westelijk eind van de straat (nabij het pad dat toegang geeft tot de kijkhut, maar voor- en nadelen afwegend lijkt het begin van de straat vooralsnog optimaal). Integrale toegankelijkheid is voorwaarde (zoals bij alle ingrepen). Dat zou voor een uitkijkpunt met een hoogte van ongeveer 2,5 m een relatief grote footprint betekenen (hellingbaan van 40 m). Alternatieven voor een dergelijke grote ingreep zijn derhalve welkom, ook al gezien het algemene uitgangspunt dat een minimale impact op de natuurlijke omgeving vereist is.

Uitgangspunten opdrachtomschrijving

- uitzicht bieden op de merlon en barakkenstraat zonder de merlon aan te tasten;
- integraal toegankelijk;
- gebruik van relatief eenvoudige technieken zonder (kracht)stroom (er is geen electriciteit aanwezig)
- eventueel gebruik maken van een van de depots.

Kunstenars/ontwerpers:

- Roel Westerman
<https://www.roelwesterman.com/>
- Koen Van Synghele
<https://kvansynghele.wordpress.com/>
- atelier Bivouac
<https://www.atelierbivouac.com/>

Kansel Varsen, Varsen, Roel Westerman

Theatrum anatomicum, Leuven, Museum M, Koen van Synghele

Haies ho, Le Favril, France, atelier Bivouac

3. WACHTLOKAAL WC5

lokatie:
toegankelijkheid:
verhaallijn:
aard van het werk:
raming kunstbudget:

Kamp Vloethemveld, direct na toegangspoort
te bezoeken op de openingsdagen van het Kamphuis en de groene barakken
perspectief op het door mensen gemaakte landschap, raadsel (van gebruik)
scenografie, geluidswerk, ...
3.995 euro

Uitgangspunten opdrachtnota

Interieur: praktisch inrichten als bergruimte.
Exterieur: zie totaalaanpak parcours van wachtlokalen die bij de bezoeker de sfeer van de soldaten op wacht oproepen.

Analyse

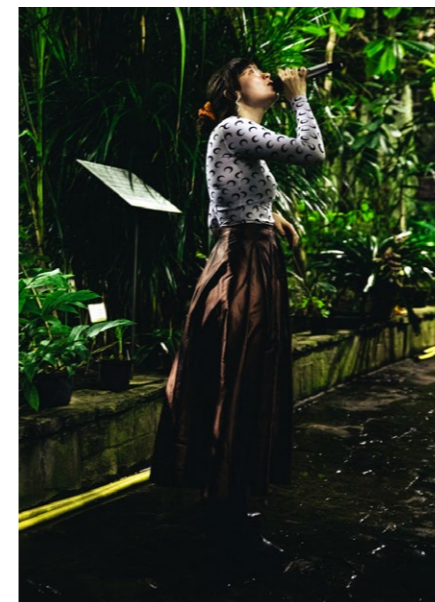
Het gebouwtje is de eerste van een reeks van een eenduidig type langs de route van de wandeling met gids. De functie ervan, wel of geen wachtlokaal, is niet geheel duidelijk geworden. In sommige ervan werden sleutels bewaard, mogelijk werd een ander deel gebruikt als rustruimte, refter of voor opslag van handwapens en gereedschap.
Het gebouwtje staat temidden van een relatief open ruimte, een veld waarin de kruidachtigen hoog opschieten. Het graspad dat naar de toegang leidt, lijkt regelmatig te worden gemaaid, waardoor er een bijna huiselijke of sprookjesachtige sfeer hangt (tuinhuis,

VII

‘Hans-en-Grietje-huis’...). Het zou een poëtische ‘introductie’ kunnen vormen van het verdere parcours. Het uitgangspunt dit wachtlokaal te gebruiken als bergruimte sluit niet uit dat het als aanleiding voor een kunstwerk wordt aangemerkt, waarbij, om de functie als bergruimte te waarborgen, slechts het exterieur of de directe omgeving wordt aangepakt. Er kan rond het gebouwtje gestapt worden zonder de functie ervan te verhinderen of de natuur te verstoren. De bezoeker zou iets van het (historisch) gebruik kunnen vermoeden door de suggestie die een geluidswerk kan wekken. Gezien het bescheiden budget zou deze aanleiding ook onderdeel kunnen zijn van een opdracht voor het andere wachtlokaal. Eventueel kan mate van restauratie/consolidatie in functie kunnen staan van de kunstintegratie en een eventuele verhoging van het budget voor de kunstopdracht met zich meebrengen. Een alternatief is een door een curator voorgestelde scenografische invulling die zich beperkt tot voorstellen rond beheer, onderhoud en kleurstelling.

Kunstenaars:

- Pauline Miko
<https://www.instagram.com/paulinemiko/>
- Roxane Metayer
<https://metayerroxane.wixsite.com/roxane>
- Nele Möller
<https://moellernele.hotglue.me/>

concert: bio-elektrische uitwisseling met planten, Pauline Miko

appareils sporophoniques, MV Festival, Dijon, Roxane Metayer

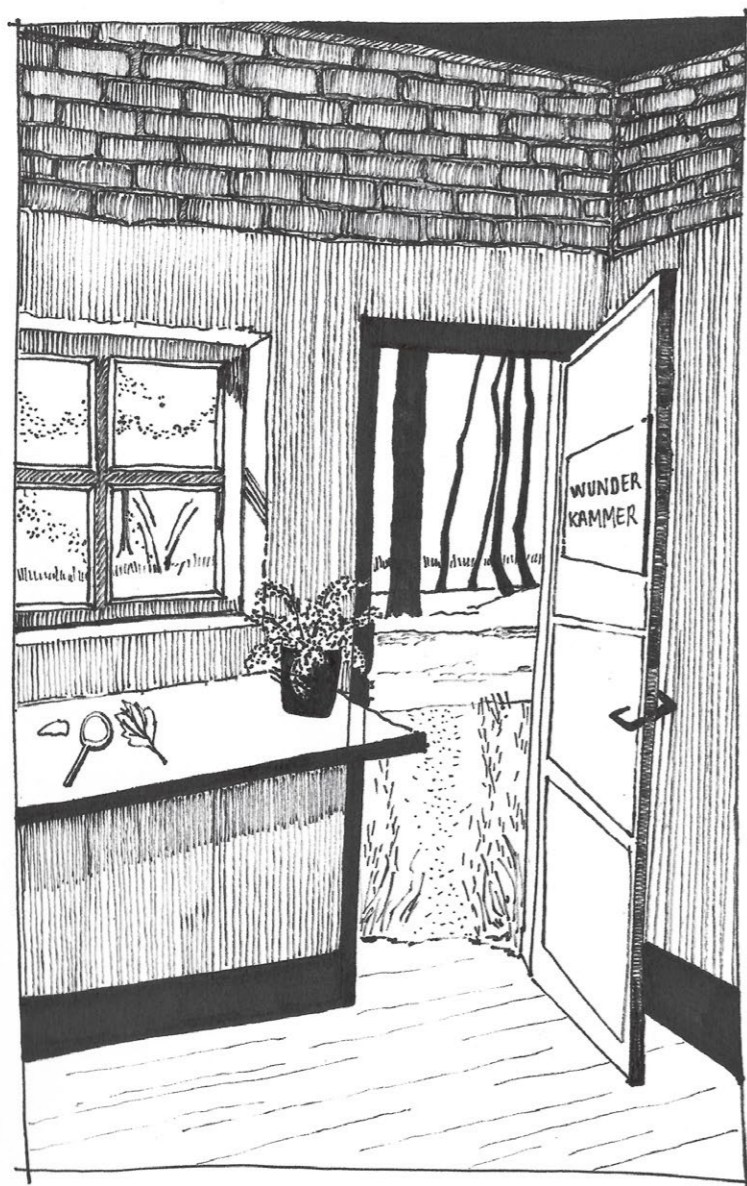
the Sky is the Limit, 2017, Nele Möller

Uitgangspunten opdrachtomschrijving

De kunstenaar wordt uitgedaagd om het gebouwtje tot een herkenbaar, eenduidig object te maken, dat binnenin niet betreedbaar is, maar op poëtische wijze vragen oproept over wat er binnenin gebeurt. Geluid zou onderdeel kunnen zijn, getriggerd door de bezoeker. Ook de directe omgeving, de beplanting, de open structuur kan daar onderdeel van uitmaken.
Aandachtspunt is in alle geval de nabijheid van private woningen. Hetgeen overleg en vermijden van overlast vereist.

4. CONSOLIDATIE EN INRICHTING HEIDEHUT

lokatie:	Kamp Vloethemveld
toegankelijkheid:	beperkt (onder leiding van gids)
verhaallijn:	overdracht flora, educatie
aard van het werk:	tekeningen, laboratorium, workshops
raming kunstbudget:	3.995 euro

Uitgangspunten opdrachtnota

Wachtlokaal in te richten als educatieve ruimte met name voor wat betreft de 3 heidesoorten.

Analyse

Het lokaal ligt dicht bij de barakkenstraat waar de heide uitbundig groeit. Dat lijkt derhalve een relevante plek om iets over te brengen over de drie heidesoorten in Vloethemveld of over botanie, biodiversiteit en ecologische verbanden in bredere zin. Een puur op educatie gerichte inrichting zou wellicht leiden tot een te specifieke kunstopdracht, maar het educatieve aspect kan zeker onderdeel zijn van de opdracht of een te ontwikkelen programma (tekencursus, workshop). De fysieke beperkingen van de ruimte (niet verwarmd, vochtig, beperkt licht) kunnen vanzelfsprekend onderdeel zijn van de artistieke invulling.

VII

Evenals bij wachtlokaal WC5 zou de mate van restauratie/consolidatie in functie kunnen staan van de kunstintegratie en een eventuele verhoging van het budget voor de kunstopdracht.

Uitgangspunten opdrachtomschrijving

De ruimte zou een plek kunnen zijn waar specifiek gekeken en geluisterd wordt naar de directe omgeving. Wellicht met nadruk op de drie heidesoorten. Hetzij door min of meer traditionele 'tekeningen, maar de ruimte zou ook een 'tekenlokaal' of klein interactief laboratorium kunnen worden, of een kleine 'Wunderkammer' waarbij de heide een rol speelt.

Gekozen kan worden om het lokaal onderdeel / pendant van het eerste wachthuis (WC5) te laten zijn. De twee wachtlokalen zouden kunnen worden aangeboden aan één kunstenaar. In beide gevallen kan het publiek (inter)actief betrokken worden. Derhalve komen met name ook kunstenaars in aanmerking die ervaring hebben met participatieprojecten.

Kunstenaars:

- Maria Lucia Cruz Correia
<http://mluciacruzcorreia.com/works>
(direct participation)
- Gosie Vervloessem
<https://gosievervloessem.com/forensic-plant-lab/>
- Filip Van Dingenen
<https://galleryviewer.com/nl/galerie/349/wouters-gallery/kunstenaars/5794/filip-van-dingenen>

Horror garden, Gosie Vervloessem, 2019

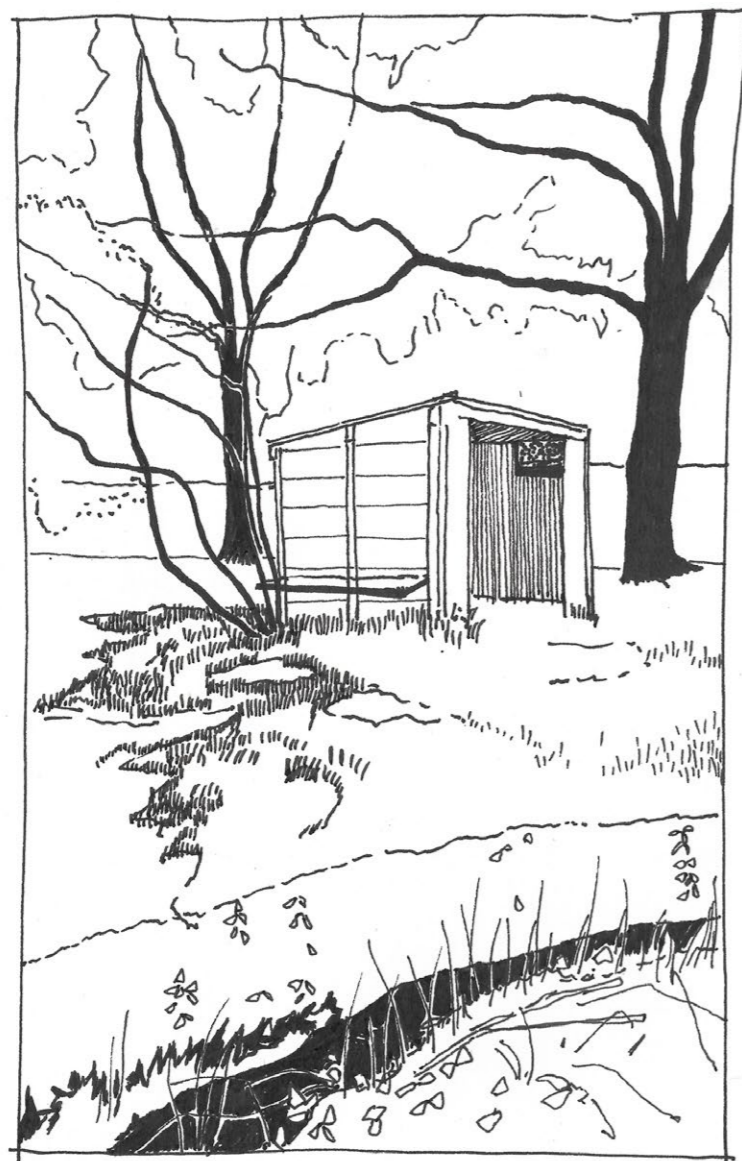
Filip Van Dingenen

Forensic plant lab, Maria Lucia Cruz Correia, 2020, ongoing

5. TWEE WACHTHUISJES WB7 EN WD1

lokatie: Kamp Vloethemveld
 toegankelijkheid: beperkt (onder leiding van gids)
 verhaallijn: wachten, luisteren, alert zijn (relatie militaire geschiedenis van de site, luisteren naar de omgevingsgeluiden)
 aard van het werk: geluidsinstallatie
 raming kunstbudget: 53.361 euro

Uitgangspunten opdrachtnota

Aan publiek duiden wat de functie was van deze wachthuisjes: een soldaat stond hier op wacht, schulde hier. Sleutelbewaring?

Analyse

Er blijkt in Kamp Vloethemveld, buiten die bij de hoofdingang, geen sprake te zijn geweest van een 'statische wacht' bij een slagboom, maar steeds van actief rondgaande wachten, vaak met honden. Door middel van een bepaald meldsysteem meldde de wacht zich aan in de kleine wachtpostjes.

Een van de gebouwtjes (foto) heeft niet gediend als wachthuisje maar was waarschijnlijk een opslagplaats voor brandblusmiddelen (slangen, emmers, spades).

VII

Het andere wachthuisje, een eenvoudige houten structuur bekleed met golfplaten, heeft daadwerkelijk een functie gehad als tussenstop of rustplaats bij het wachtlopen. Dat blijkt uit de met de hand geschreven namen en boodschappen aan de binnenkant. Dit hutje is in 2022 door een storm omgewaaid. Na restauratie in een atelier werd het weer teruggeplaatst op de oorspronkelijke locatie.

Beide huisjes worden hersteld in degelijke, veilige staat (niet noodzakelijk de oorspronkelijke) en zullen toegankelijk en onderhoudsarm zijn.

Uitgangspunten opdrachtomschrijving

Bij het duiden van het historisch gebruik van het echte wachthuisje wordt maximaal ingezet op de verbeelding (het wordt dus niet 'geïllustreerd'). Een geluidswerk lijkt hier zeer geschikt. Dat kan verhalend zijn, fictie, historisch; waarbij het wachten, het afzien en de vertwijfeling aan bod kan komen. Of ook de beleving van de omgeving, (dieren)geluiden.

De voormalige berging van blusmiddelen zou, als er zitgelegenheid in wordt voorzien, ook als schuilplaats kunnen dienen, eventueel gekoppeld aan het echte wachthuisje, met een ander geluidswerk, waardoor de conditie van 'wachten' verandert in die van actief luisteren, naar de stilte, de wind in de bladeren, of naar een verhaal...

Kunstenaars:

- Elise 't Hart
<https://www.elisethart.com/>
 (geluiden, verhalen)
- DUOBAAN XL
<https://mariekedemare.be/duobaan-xl/>
 (kunstenaarscollectief)
- Felix Blume
<https://felixblume.com/>
- Stijn Dickel
<https://stijndickel.be/>

The Sound of Cobblestone, ChampdAction

Doors of listening, Klankenbos, Felix Blume, 2020

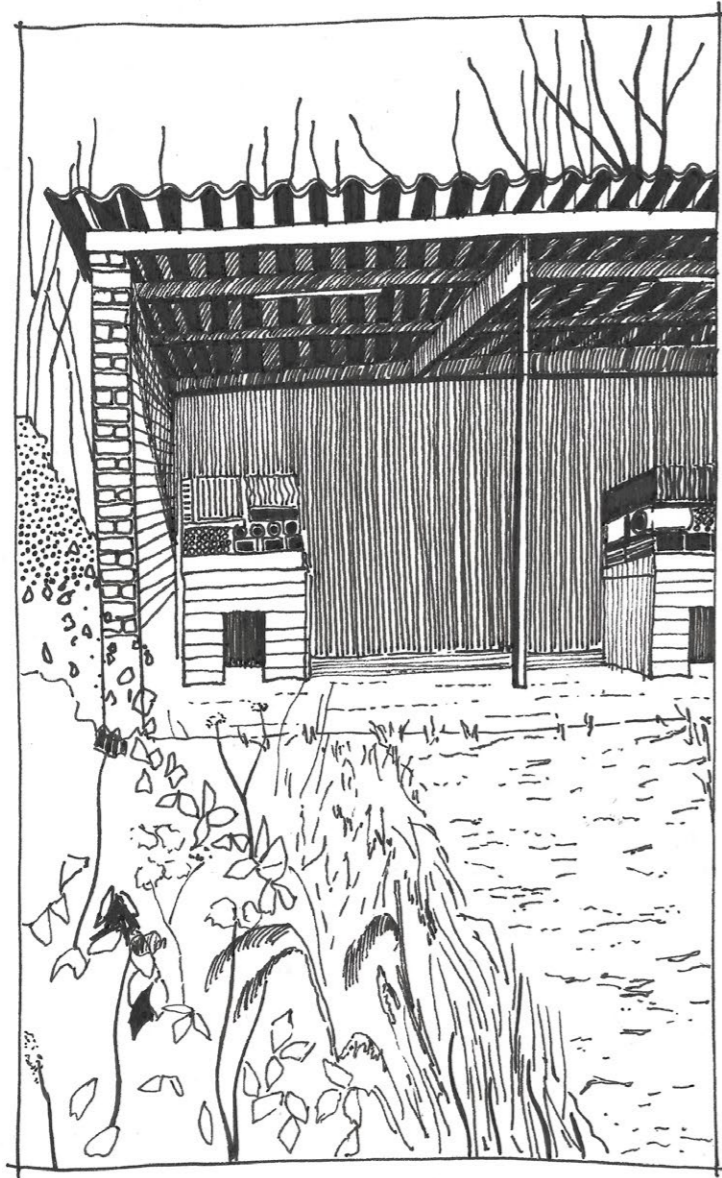
OBSCÛLTA - LUISTER, Elise 't Hart, H3H Biennale 2023

Stijn Dickel, Wach Out_atelier de stad

6. HONDENKENNEL

lokatie:	Kamp Vloethemveld (nabij onthaalplein)
toegankelijkheid:	te bezoeken op de openingsdagen van het Kamphuis en de groene barakken
verhaallijn:	relatie mens-dier, surveillance, bewegingen van dieren
aard van het werk:	permanente installatie
raming kunstbudget:	23.353 euro

Uitgangspunten opdrachtnota

Artistieke invulling, passend binnen de doelstelling van het project, rekening houdend met de nabijheid van de omwonenden. Ideeën naar mogelijke invulling uit onthaalplein: wilde bijen, educatieve escaperoom, educatie rond oude schapenrassen,... De bestemming ligt hier nog niet vast. Plaats bij uitstek dus om vrije artistieke invulling te geven, gekoppeld aan de beleving van het domein.

Analyse

Het gaat hier om een bijzondere zone binnen Vloethemveld, een gebied waar gedomesticeerde dieren 'woonden'. De basis van de gemetselde hondenhokken is nog aanwezig, die verlenen de zone een interessante formele structuur. Door eenvoudige opkuis (wegnemen overbodige elementen, maaien, en herstellen van afstering kan een heldere definiëring worden verkregen.

Gezien de nabijheid van het onthaalplein kan de toegankelijkheid van de hondenkennel daarmee wellicht samenvallen.

VII

Uitgangspunten opdrachtoomschrijving

Door het historisch gebruik lijkt de link naar aandacht voor fauna vanzelfsprekend. In eerste instantie zoogdieren, maar ook vogels of insecten (wilde bijen) kunnen onderwerp zijn.

Te denken valt ook aan een installatie of performance waarbij relaties tussen de soorten centraal staan en de hond misschien opnieuw een rol kan spelen (ook de problematische kant van loslopende honden in een natuurgebied).

De beplanting kan onderdeel zijn van de opgave.

Door de nabijheid van woningen moet rekening worden gehouden met eventuele geluidsoverlast.

Kunstenaars:

- Annemarie Maes, <https://annemariemaes.net>
(sonorisaties, visualisaties in de vorm van lange termijn installaties, gebruik van technologie/wetenschap)
- Ophelie Lhuire, <https://opheliehuire.com/>
(Tekenen is haar discipline, ze combineert natuur- en wetenschapsthema's combineren, zoals plantkunde en anatomie)
- François Génot
(zijn oeuvre geeft ook aanleiding om bij heidehut of wachtlokaal ingezet te kunnen worden)
<https://www.francoisgenot.com/index.php>

Xylo, 2015, Ferrette, François Génot

Coelacanth, Ophelie Lhuire

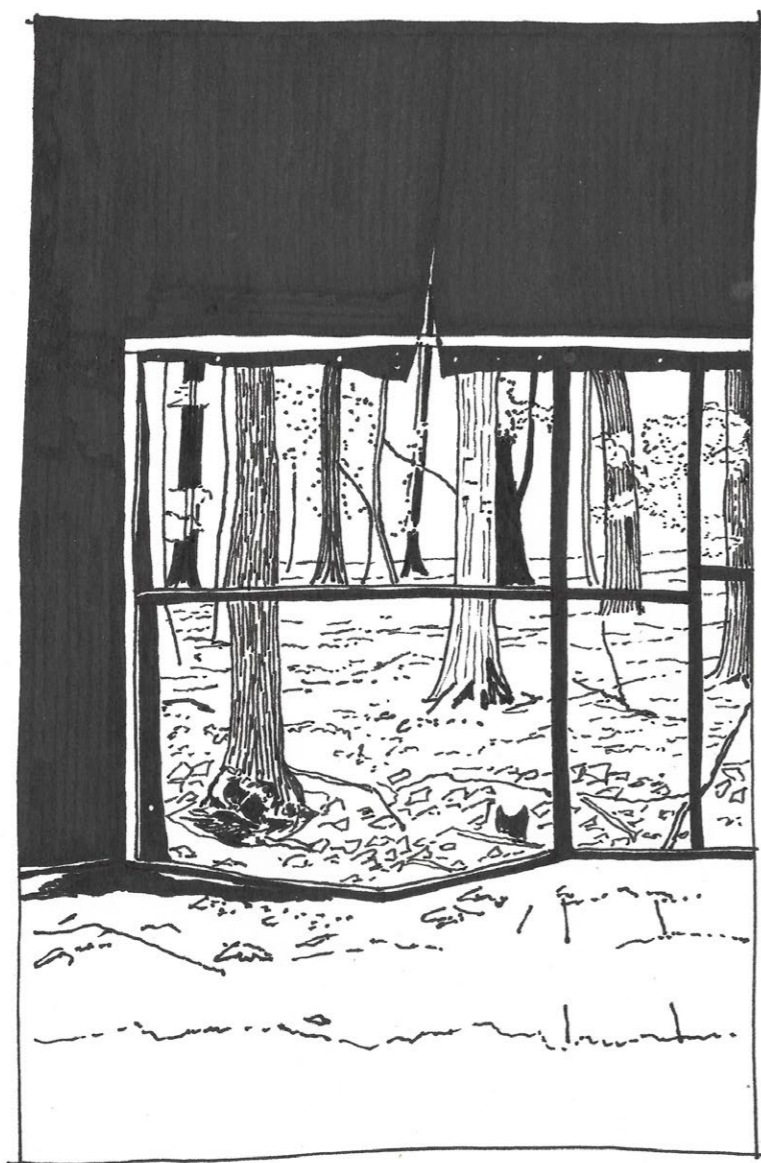

Scaffolded Sound Beehive, installatie in Klankenbos, (Provinciaal Domein Dommelhof, Annemarie Maes, 2020)

7. DRIE NISSENHUTTEN

lokatie:
toegankelijkheid:
verhaallijn:
aard van het werk:
raming kunstbudget:

Kamp Vloethemveld
beperkt (onder leiding van gids) en bij geprogrammeerde activiteiten
proces van vergankelijkheid, bosontwikkeling, natuurbeleving
scenografie en programmering kunstactiviteiten
23.353 euro

Uitgangspunten opdrachtnota

Twee van de drie nissenhutten zijn in slechte staat. Hoe gaan we om met het bewaren en ontsluiten van dergelijk erfgoed, dat met moeilijk te restaureren materialen is gebouwd, gebouwd als tijdelijke constructie, spanningsveld tussen tijdelijke materialen, beheer, behoud en natuurgebied? De grootste nissenhut zou moeten worden ingericht als educatieve ruimte voor natuur-educatieve doe-activiteiten voor kinderen en groepen (= boshut).

Analyse

Een van de drie hutten is feitelijk al door de natuur opgenomen. Een tweede, links van het pad, is in een staat waarbij alleen een volledige reconstructie tot een veilige en bruikbare ruimte zou leiden. Indien restauratie überhaupt mogelijk zou zijn, zou het karakter van het bescheiden bouwwerk volledig tenietgedaan worden. In overleg met de opdrachtgevers is besloten het proces van verval ook bij deze hut als een wezenlijk onderdeel van erfgoedbeheer te beschouwen en de natuur haar gang te laten gaan. De derde, grootste hut tenslotte, kan waarschijnlijk met relatief geringe ingrepen goed en veilig bruikbaar gemaakt worden.

VII

Het streven is er de hut niet verder aan te passen maar in zijn huidige staat te 'conserveren' en zo beschikbaar te maken voor meervoudig gebruik. Het gaat om een uitzonderlijke ruimte met zicht op een 'eindeloos' bos.

Binnen het kader van het artistiek masterplan zou dit de ideale ruimte zijn voor incidentele bijeenkomsten voor wat grotere groepen: performances, voorstellingen, lezingen, film-/videoprojecties, uiteraard met inachtneming van de bijzondere omgeving waarbij verstoring niet gewenst is.

Kunstenaars die uitgenodigd zouden kunnen worden voor een performances of soortgelijke activiteiten:

- IevaKrish

<https://ievakrish.com/#a-void-within-reach>

(Kunstenaarsduo uit Letland met een praktijk waarin gebruik gemaakt wordt van een combinatie van choreografie en scenografie om impliciet meeslepende en stilzwijgende ervaringen te creëren. Communicatie speelt een cruciale rol en is de inhoud van hun werk, dat varieert in een breed scala van vorm en media.)

- Melanie Bonajo

<https://akinci.nl/artists/melanie-bonajo/>

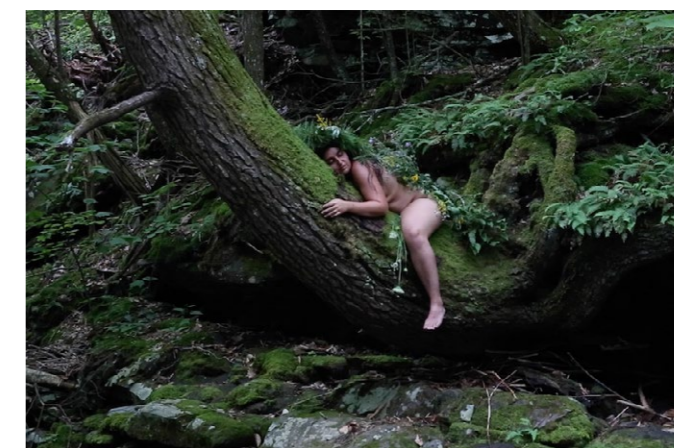
(Bonajo onderzoekt binnen haar performances, lichaamswerk, video's en installaties de verschuivende relatie van mensen met de natuur en probeert die existentiële vragen te begrijpen door na te denken over onze thuissituatie, ideeën rond classificatie, concepten van thuis, gender en houdingen ten opzichte van waarde.)

Uitgangspunten opdrachtomschrijving

Het gaat hier niet om een kunstopdracht maar om een scenografie en een programmering van kunstactiviteiten. De grote, lange nissenhut biedt een prachtig horizontaal venster op het landschap, het bos. Er wordt een scenografisch voorstel uitgewerkt door een curator waarin relevante zitgelegenheid wordt opgenomen. De bezoekers worden zo uitgenodigd om de wat duistere ruimte te betreden, als een 'cinema forestière'; de blik wordt letterlijk gekaderd en roept op tot het tijd nemen om te kijken, als een landschappelijke meditatie. Door een programma van incidentele performances en/of concerten, voordrachten en film- of videoprojecties wordt de beleving versterkt of aangevuld. Daartoe zou een minimale 'technische' infrastructuur moeten worden geïnstalleerd (waaronder een projectiescherm op de achterste zijwand, de ruimte wordt dan bijna letterlijk een camera obscura). De hut kan dan eventueel gebruikt worden voor (educatieve)activiteiten georganiseerd met partners : buitenklas, cursus, of voorstelling.

A Void within Reach, performance, choreografie, Ieva Krish, 2017, 'een eeuwige klankbeweging die een transitieve ruimte vormt'.

Night Soil Nocturnal-Gardening, deel van een trilogie, 2016, Melanie Bonajo

8. VOSSENBARM

lokatie: bosdomein
 toegankelijkheid: vrij toegankelijk voor wandelaars, fietsers en ruiters
 verhaallijn: het door de mens gemaakte landschap, historische relatie met Brugge
 aard van het werk: geen kunstwerk maar onderhoudsmaatregelen en informatievoorziening
 raming kunstbudget: 2.000 euro

Uitgangspunten opdrachtnota

Uit onthaalplan: «De vossenbarm is vandaag nog steeds een opvallend beeldbepalend element. Deze eeuwenoude aarden wal is door mensen aangelegd en ligt op de grens van een bebost en nat gebied en een open landbouwgebied. We willen dit element door een kleine ingreep zichtbaar maken in het landschap.» Een bezoeker loopt hier nu zomaar voorbij terwijl deze Vossenbarm bepalend geweest is voor de ontwikkeling van het landschap zoals we het kennen en het ook van grote betekenis was voor de mens in de geschiedenis; bij uitstek een plek om verhaal van de band met nabijgelegen Brugge te duiden (Sint-Janshospitaal/Brugge)

Analyse

De vossenbarm is als zodanig al een relatief groot (oorspronkelijk ruim 1,5 km lang) interessant en 'geheimzinnig' lichaam. Gemaakt rond 1478 om te voorkomen dat het noordelijk gelegen gebied zou vollopen met water, onstonden er vijvers ten zuiden van de barm. Dit bijzondere landschapselement – meer dan 500 jaar oud – zou het sterkst te beleven zijn als de bezoekers het van bovenaf kunnen betreden via een pad op het dijk-lichaam. De iets verhoogde positie leidt tot een wezenlijk andere boservaring.

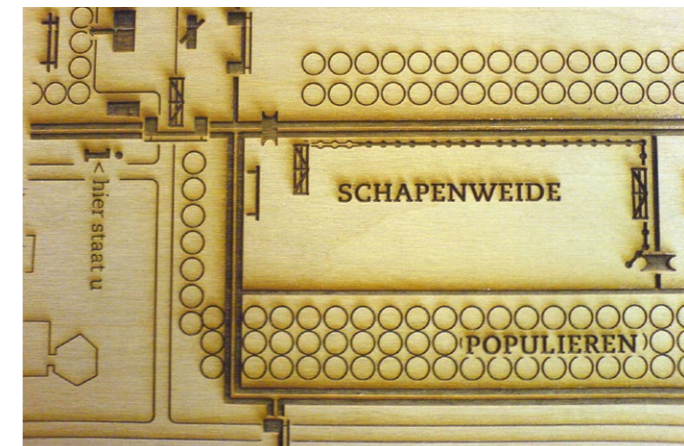
VII

Uitgangspunten opdrachtomschrijving

Er vindt hier geen ingreep door derden plaats. De curator doet een voorstel voor het visueel vrij maken van de barm door beheersmaatregelen (hoofdzakelijk snoei).

We erkennen uiteraard het belang van natuurlijke en spontane ontwikkelingen van de bossen en velden binnen Vloethemveld. Maar om het historisch belang van dit landschapselement te benadrukken (en het überhaupt zichtbaar te maken), lijkt een uitzondering hier op zijn plaats. Door de barm zoveel als mogelijk vrij te maken van bomen en struiken en op strategische plaatsen een eenvoudige opgang te maken – door middel van enkele houten treden en ook een hellingbaan – wordt de vossenbarm een nadrukkelijk zichtbaar en toegankelijk landschappelijk monument. Een passend informatiepaneel kan daarbij de juiste duiding geven. Dit bord zou de identiteit van Vloethemveld moeten uitstralen.

Voorbeelden van duurzame informatieborden

Wickelhofpark, Atelier Veldwerk

9. SPEELBOS EN NATUUROASE

lokatie:	speelbos (en stiltekamer)
toegankelijkheid:	deels speelbos en deels toegankelijk voor wandelaars op de paden
verhaallijn:	het door de mens gemaakte landschap, sport en spel (voormalige militair sportterrein, natuurontwikkeling, water, stilte, afzondering, beschutting) aard van het werk: sculpturale steiger, brug of eenvoudig paviljoen
raming kunstbudget:	18.513 euro

Uitgangspunten opdrachtnota

Uit nota's: speelse beleving van de omgeving, natuur-educatie. Hier is plaats voor rustige activiteiten die de beleving van de plek versterken. Dit kan in de vorm van een tijdelijke of permanente land art installatie. Deze installatie vraagt weinig onderhoud en is hufferproof. Ideevorming is focus op wilgenkunsten (moodboard beschikbaar) in aanvulling op de voorziene loofgangen en natuurlijke speelelementen in afstemming op bestaande speelzone.

Analyse

Het gaat hier om een relatief gevarieerde, recent aangelegde 'nieuwe' natuur: bos, veld, waterpartijen. Het feit dat er bij het water gekomen kan worden, is een duidelijke meerwaarde. Het gaat hier bovendien om een van de weinige aanleidingen die in een vrij toegankelijke zone liggen, die dus een relatief groot publieksbereik zal kennen. Dat stelt enerzijds strikte eisen aan robuustheid en duurzaamheid. (De in de nota's bedoelde werken van wilgentenen zijn per definitie kwetsbaar en doorgaans ook zeer vergankelijk of onderhoudsintensief.) Anderzijds kan het werk sterk doorwegen bij

VII

de identiteit van Vloethemveld in relatie tot kunst. De heroverweging van het budget (of verschuivingen) lijkt daarbij aangewezen, ook al omdat het werk niet alleen duurzaamheidseisen met zich mee zal brengen, maar wellicht ook stabiliteitsaspecten. En er dus kosten zullen zijn voor een begeleidend ingenieur of architect.

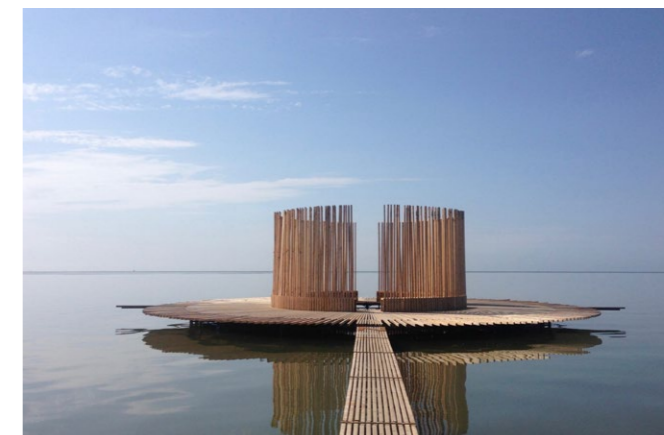
In de planning wordt aangegeven dat voor een voldoende robuustheid van de nieuwe aanplant met de ingreep gewacht moet worden tot 2027. Dat betekent dat een besluit over de aard, vorm en maat van dit werk genomen kan worden in relatie tot de eerder tot stand gekomen werken (en op basis van ervaring daarmee). Toch willen we al een richting bepalen.

Uitgangspunten opdrachtomschrijving

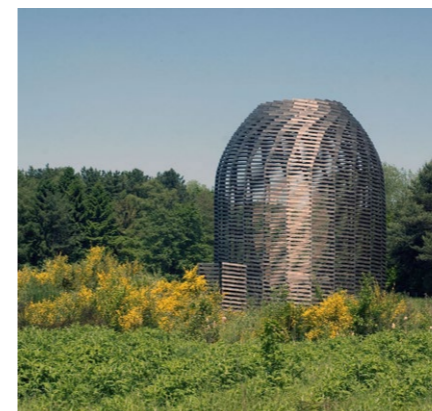
Omdat er geen doorgaande verbinding is met de andere zones, leent dit gebied zich bij uitstek voor het poëtisch aspect van 'het einde van de wereld'. Als je tot het einde van de natuuroase stapt, moet je uiteindelijk terug. Dat leidt tot de gedachte dat hier een werk zou kunnen ontstaan dat ruimte biedt aan het idee van afgezonderd te zijn, alleen, stil, zonder zich volledig van de omgeving af te moeten sluiten. Dus in alle geval een werk met een zekere transparantie, om de relatie buiten-binnen te versterken. Het zou bijzonder zijn mocht materiaal gebruikt kunnen worden afkomstig uit Vloethemveld. Plaatsen om te zitten, het water te naderen of zelfs een drijvende structuur, er zijn vele manieren om te interageren met de aquatische omgeving.

Kunstenaars/ontwerpers:

- Aeneas Wilders
<http://www.aeneaswilder.co.uk/>
(Brits kunstenaar die met duurzaam materiaal volledig gestapelde constructies maakt)
- Marc van Vliet
<https://www.theatertuig.nl/werk/de-streken-2021/>
- collectif Dallas
<https://collectifdallas.eu/>

De streken, Marc van Vliet

Dome, Verbeke Foundation, 2008, Aeneas Wilder

Deze referentie is niet direct een haalbaar streven (gezien het budget, maar de aard van het werk kan richtinggevend zijn)

la cale, Amiens, 2022, collectif Dallas, Les Marneurs

10. PADENSTRUCTUUR EN LOOPLIJNEN WEERGEVEN

lokatie: Kamp Vloethemveld
toegankelijkheid: beperkt (onder leiding van gids)
verhaallijn: structurerende elementen landschap, economie, productie, logistiek, transport
aard van het werk: landschappelijke installatie, geluidswerk
raming kunstbudget: 22.989 euro

Uitgangspunten opdrachtnota

looptlijnen, padenstructuur en historische lagen adhv de paden op artistieke wijze weergeven aan het publiek.

VII

Analyse

De lange lijnen vragen bij uitstek een werk dat zich uitstrekt, letterlijk of figuurlijk, in ruimte of tijd. Enerzijds is er het formeel-structurend aspect van de paden, de harde rechte lijnen in functie van efficiënt transport, aan- en afvoer van materiaal. Anderzijds ontsluiten de paden op een heldere manier het terrein, komt er meer licht binnen, zodat zich een andere flora kan ontwikkelen, ontstaan er zichtlijnen en ook 'vluchtlijnen' voor het wild. Wat materiaal betreft, omdat we de bodem niet willen verharderen, zal gezocht moeten worden naar eerder 'lichte' interventies, en inhoudelijk poëtische of speelse manieren om de padenstructuur te benadrukken of zichtbaar te maken op strategische plaatsen (op kruisingen, bij lange zichtlijnen). Historische aspecten van gebruik kunnen bij uitstek ook door middel van geluid (geluidswandeling) worden 'verteld'.

Kunstenaars:

- Elise 't Hart
<https://www.elisethart.com/>
- Zander Olsen
<https://www.zanderolsen.com/tree-line>

Treeline fabric and linen, Zander Olsen

Uitgangspunten opdrachtomschrijving

De padenstructuur is het resultaat van menselijk ingrijpen vanuit functionele overwegingen die doorgaans haaks staan op natuurontwikkeling. Dat contrast kan breed uitgangspunt zijn voor een kunstwerk.

Daarnaast kunnen meer formele of concreet historische gegevens over gebruik met eenvoudige, landschappelijke (bosbouw)middelen worden geëvoceerd.

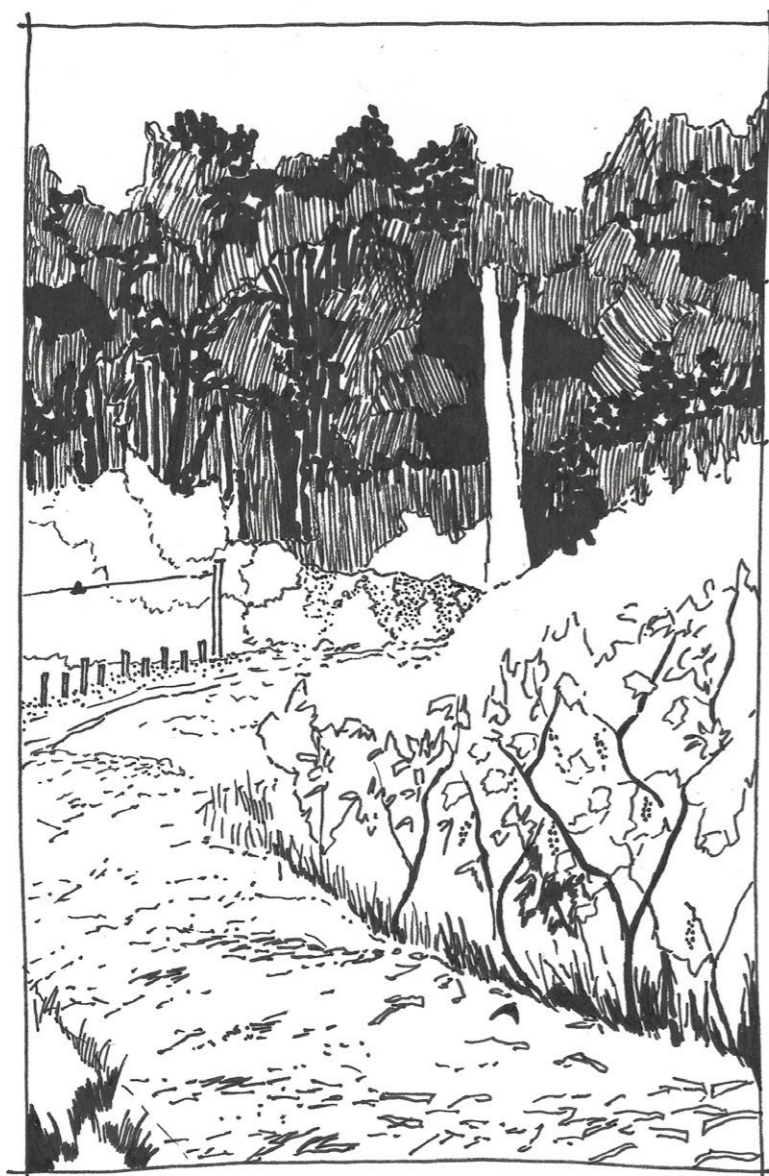
Geluidswandelingen of podcasts kunnen de verhalen op een poëtische of speelse wijze overdragen. Maar ook het heden of fantasieën over de toekomst van de structuren kunnen aan bod komen in beeld of geluid.

Knappende takjes, een verzameling van geluiden van brekende takken, Palzbiennale 2022, Elise 't Hart

11. LANDMARK

lokatie:	zone Jabbeke (bij parking Os en Ezel)
toegankelijkheid:	vrij toegankelijk voor wandelaars
verhaallijn:	poort, insecten
aard van het werk:	min of meer monumentaal, goed zichtbaar object
raming budget:	onbekend, maakt deel uit van een design en build opdracht door VLM

Uitgangspunten opdrachtnota

In de opdrachtnota, de nota Kunst in Vloethemveld en het onthaalplan was deze aanleiding niet opgenomen. De lokatie aan het eind van het beleevingspad dat start bij de parking Os en Ezel in Jabbeke, is het afgelopen jaar toegevoegd aan de lijst. Richtlijn voor een ontwerp is enerzijds het idee van een poort, anderzijds een van ver zichtbare markering, een landmark dat een relatie legt met Vloethemveld als bijzondere site.

Analyse

In een eerder stadium was voor deze locatie al een ontwerp gemaakt (na een ontwerpwedstrijd) waarvan de realisatie door technische obstakels niet mogelijk bleek. De opdrachtgever heeft nu besloten de plek als aanleiding te zien binnen het Artistiek Masterplan omdat het hier om een min of meer monumentaal object gaat dat een directe relatie heeft met Vloethemveld. De uitgangspunten van de eerdere opdrachtomschrijving zijn daarmee vervallen.

VII

Uitgangspunten opdrachtomschrijving

De partners hebben met betrekking tot het ontwerp voor dit object een voorkeur uitgesproken voor de relatie met het beleevingspad waarbij het 'insect' uitgangspunt voor de opgave wordt.

De partners van het samenwerkingsverband Vloethemveld kozen 'de mier' als thema voor het beleevingspad, gericht op de allerkleinste bezoekers en zouden het werk daarbij willen laten aansluiten.

De overweging van een landmark komt voort uit de wens een goed zichtbare 'onthaalpoort' te ontwikkelen aan de kant van Jabbeke. De landmark wordt opgenomen in de opdracht via VLM waarbij de richtlijnen uit dit masterplan worden meegenomen.

Referenties

- Fran Coppenolle
<https://www.instagram.com/ludwigshaven/>
- Tomas Dirrix
<http://ateliertomasdirrix.com/>

Tower for Syntian (Termientoren), Tomas Dirrix

H3W6B13'23 H3H Biennale Oosterhout, Fran Coppenolle, 2023

